

ОМОН МАТЖОН

ҲАҚҚУШ ҚИЧҚИРИҒИ

(Қирқ афсона)

ҒАФУР ҒУЛОМ НОМИДАГИ
АДАБИЁТ ВА САНЪАТ
НАШРИЁТИ
ТОШКЕНТ—1979

ББК 84Уз
М31·

Матжон Омон.

Ҳаққуш қичқирғи: (Қирқ афсона).— Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979.— 136 б.

Нега табиат аввалига инсонларга фақат қирқ йилгина умр берган? Ойдаги доғ-чи, у қаердан пайдо бўлган? Алла гўдак ухлаши учунгина айтиладими? Рашк қандай туйғу? Нега севги ёшида йигит ёки қиз қалби гоҳи ғурур, гоҳи иккиланишлар таъсирида бўлади? Лойиқ бир ёр танлаш нега шунчалик қийин?

Афсоналар туфайли ҳаётимиз, келажагимиз янада теран маъно, сеҳрли нур касб этади. Омон Матжоннинг мазкур янги китобига кирган «Ёр танлаш», «Табиатнинг иккинчи сири», «Энг сўнгги хазина», «Ҳаққуш қичқирғи» каби қирқта афсона кишига умри давомида албатта дуч келадиган қирқ ҳолат, қирқ вазият, қирқ саволга жавоб беради.

Матчан Аман. Зов Феникса. Легенды в стихах.

ББК 84Уз
Уз

М $\frac{70403-222}{М352(04)-79}$ 48—79—3703040200

(С) Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1979

Езмоқда бу ишқи жовидона
Мақсудум эмас эди фасона.

Мазмуниға бўлди руҳ майли,
Афсона эди анинг туфайли.

Лекин чу рақамга келди мазмун,
Афсона анга либоси мавзун.

Алишер Навоий, «Лайли ва Мажнун».

Хотираси бўлмаган, тарихи бўлмаган, кўҳна асотирлар, афсоналарда, классик адабиётда акс этган маънавий биографияси бўлмаган одам — руҳан қашшоқликка маҳкум ва бундай одам мураккаб замонамиз ҳаётини англашга ожиздир.

Чингиз АЙТМАТОВ

ТАБИАТНИНГ ИККИНЧИ СИРИ

Баҳор пайтлари, дарахтларга яшил аланга чирмашган ва қушлар шохдан шохга сакраб, шод сайрашган маҳаллари бир нарсага диққат қилдингизми? Бу манзара бир қадар шўх-шан болаларнинг ўйинқароқ, довдир табиатини эсингизга солмайди-ми?! Сой-чи, сой? У тошдан тошга ирғиб, қувлашаётган бир тўп шумтаканинг худди ўзи! Гулларнинг лов қизариб туриши — арзимаган гуноҳ қилиб онасининг олдида юзлари оловланган қизалоқ! Нега шундай? Нега яшил табиат бизга болаликнинг маъсум ва покиза, ҳаётшукуҳ ва учқунли, беғараз ва орзуманд пайтларини эслатади?!

Бу — табиатнинг иккинчи сири!

Тоғ қишлоқлари манзаралари кўп китобларда аъло ва хос қилиб ифодаланган. Биз айтмоқчи бўлган қишлоқ ўшаларга деярли ўхшаш: қоқ ўртасидан тошқин сой ўтган, боғлар, дарахтзорлар, қушлар дунёси, гуллар...

Қишлоқ иккига бўлинган дедик. Лекин бунга сой заррача ҳам айбдор эмас. Бу жойнинг бўртма баланд-пастлиги азалдан, яъни илк замонларда отилган илк вулқонларнинг йўналиши туфайлидир. Қишлоқнинг иккига бўлинганини ҳадеб таъкидлаётганимизнинг сабаби, икки томоннинг катта ёшдаги одамлари бир-бирлари билан унча иноқ эмаслар: гоҳ «оқсоқол биздан сайлансин!» десалар, гоҳида қиз узатди пайти бир ишқал чиқадди, гоҳ сув тақсимотида, гоҳида шунчаки шамол нариги томондан эсиб, тандирнинг тутуниними, дон совурилаётган хирмоннинг

тангиними олиб келса, ғиди-биди, таъна-тескарчилик, пичоқла-
шиш, тошбўрон ва ҳоказолар.

Лекин икки томоннинг болалари ҳақида бундай деб бўлмай-
ди. Улар ҳар доим бирга. Уқиш тугадими, қирга чопишади: ўй-
нашади, қўй-қўзиларини ўтлатишади, қайтишларида оналарига
«**ўк** чучвара учун гиёҳлар йиғишади ё эрмакка майда ялтироқ
тошлар йиғиб юришади. Улар ҳам аҳён-аҳёнда «муштлашув»га
жириб қолишади, лекин бундай «жанг»лар дарактлар учига ила-
шай-илашай деб ўтган пастак тоғ булутлари қуйган жаладек ёд-
ларидан тез ўчиб-ўтиб кетади.

Кўп замон шу зайлда кечибди.

Бир куни кечқурун болалар қирдаги одатдаги ўйинларидан
қайтсалар... нимани кўрибдилар денг?! Ҳеч нимани! Ҳа, ҳеч
нимани! Қишлоқ ҳам йўқ, шарқироқ сой ҳам, яшил дарактлар,
қушлар, гуллар, боғ... ҳеч нима! Фақат култена, харобалар,
гутун, қон излари... Эртаклардан эшитган жаҳаннамми-дўзах
деганлари худди шунинг ўзи бўлса борки, лекин сира кам эмас!

Болалар! Шўрлик болалар, етимчалар...

Табиат! Уларга раҳм қил! Шафқат қил! Уларда нима гуноҳ?
Ўнди нима қилади улар?! Қаерга боради? Қандай тирикчилик
қилади?!

Табиат, жон табиат, она, уларнинг қай аҳволда турганларига
бир қара!

Лекин бу ерда табиат ҳам буткул ўлган, тўғрироғи, қиргин-
қатагон қилинган эди. Табиатнинг бу аҳволи ўзи киши йиғлагу-
дек эди. Лекин биронта бола йиғламади. Улар ҳаётнинг бундай
«мурувват»ларини ҳали бошларидан кечириб кўрмаган эдилар.
Бу ҳолат уларнинг кўзларига илк қарашда шунчаки ғалати бир
янгилик эди холос! Яъни қишлоқни қандайдир номаълум куч
жодулаб кетгану ҳамма нарса мана ҳозир ўз аслига қайтадиган-
дай эди.

Лекин бундай бўлмади. Болалар узоқ вақт шу тахлитда
туришди, лекин мўъжиза рўй бермади. Катталар бир-бирлари
билан бу сафар жуда жиддий ва омонсиз уруш қилган эдилар...

Ҳа, катталарнинг уруши юқорида айтганимиз жиртаки, узуқ-
юлуқ булутларнинг жаласи эмас! Катталарнинг уруши вулқон-

лар отилганда, ер даҳшатли қимирлаганда, цунамидан ҳам куч-
лироқ тўфонлар қўзғолганда бўладиган фожиалар билан тенг!

Ундай пайт негадир болалар тақдири ҳеч кимнинг эсига
тушмайди!

Еш дўстларимиз лол-ҳайрон эдилар.

Бир қанча фурсат ўтиб, уларнинг ичидаги энг кичкина бир
қизалоқнинг ширин лаҳжаси қулоққа чалинди:

— Гуллар куйиб кетибди...

— Ҳув анави ерда чинор бор эди... шохларида қушлар...

Жимлик. Сал ўтмай қалтираганимо бир овоз:

— Манави ялпизларни нима қилдим, оймга беришим керак
эди,— деди.

Аста-секин синиқ-мулойим, қўрқиб, йиғламсираб айтилган
аламли сўзлар эшитила бошлади.

— Бувижоним қайда эканлар...

— Сари ёл отимиз қип-қизил тойчоқ туғиб берган эди...
Оловдай...

— Э... Сой қани, тошқин сэй... Қишлоғимизни иккига бўл-
ган...

Бирданига тўдадан ҳамманинг қулогини ёргудек бир чинқи-
риқ янгради:

— Отажон! Отажон! Қайдасиз... Қўрқиб кетяпман... Ота-
жон...

Бу нидо митти қалбларга чексиз хўрлик, ёлғизлик туйғусини
солди ва улар қўрқувдан бир-бирларининг пинжиларига тикила
бошладилар. Борлиқда шафқатсиз бир руҳми, ялмоғиз бордай
дир-дир титрадилар. Бу ҳол қанча давом этди, билмадик. Лекин
улар қаттиқ қучоқлашганларича туришар, ажратадиган куч йўқ
эди гўё! Тўдадан ажралди дегунча ўша кўринмас бало ўз йўқ-
лик комига тортадигандай эди!

Бирдан болалардан бири (ўша «отажон!» деб чинқиргани!)
ҳаммани силтаб, уриниб, тўпдан чиқа бошлади.

— Эй, ким бо-ор?! Эй худойим... Эй табиат... Она қишлоғим
қани?! Қани отажоним, онажоним... Қани янги туғилган қизил

тойчоғим... Қани тошқин сойим, қушларим... Қани буважоним... уйим... Топиб бер! То-оп!

Болалар уни тинчитишга ҳарчанд уринмасин у ўзини тўхта-та олмас, кул ва қон устида ағанар, юрак юлар фарёд солишдан тинмас эди.

— Қанисиз, стажоним... Ойижоним...

Шу пайт биринчи бўлиб гапирган энг кичкина қизалоқ яна гапирди:

— Ойижоним айтган эдиларки, бўйинг ўсиб анави қизил гулимизга тенглашиб қолди. Энди ўша гул ҳам йўқ... Бирам ўша гулга айланиб қолгим келяптики...

Бирдан мўъжиза юз берди. Қизалоқ қизил гулга айланиб қолди. Ҳалиги ўзини билмай фарёд солаётган бола бирдан тиниб қолди ва тўсатдан аввалгидан-да баттар гиря оғоз қилди.

— Мен кетаман бу ерлардан... Сойга айланиб кетаман... Ортимга қарамай кетаман... Йиғлаб кетаман...

Ва бола пастликка қараб югура кетди. У ақлдан озиб қолган эди. Бир-икки тенғқури уни тўхтатиш учун югурди. Лекин баногоҳ бола ғойиб бўлиб, уларнинг оёқлари остида аввалгидан-да тошқин-тўлқин сой пайдо бўлди...

Ҳамма ортига тисарилди. Ҳайрат, қўрқув... Бир оздан кейин тўп ичидан бўйи сал улургроқ, сипо чеҳра бола ажралиб чиқди ва дўстларига юзланди:

— Фарёдимишни кимдир эшитганга ўхшайди. Иккала тенғқури-миз оғизларидан чиққан истакларига айланиб қолишди. Сизларни билмадим. Мен ўз истагимни айтмоқчиман. Ҳар ким айтсин, кўнглида бўлса!

...

Сал ўтмай ўша тентак, тошқин сой бўйида чинорлар, уйлар, боғлар, қушлар пайдо бўлди. Чоллар, оталар, хотинлар кўринди... Аллақаердан шўх ва ўткир кишнаб қип-қизил тойчоқ дикирлаб ўтди...

Қишлоқда аввалгидек тўлақонли ҳаёт изга тушди.

Баҳорда — дарахтлар яшилланган, қушлар шўх сайраган, сой ажиб шарқираган, гуллар алвонланган пайтлар бир нарсага

диққат қилинг-а! Кўрганларингиз болаликнинг маъсум ва поки-
за, бегараз ва орзуманд табиятини, қилиқларини эслатади. Нега
шундай?! Мен бу саволни бугун болаларга ҳам, катталарга ҳам
баравар бермоқчиман:

— Нега шундай?! Нега бизни она ер табияти ҳадеб ўз баг-
рига чорлаб туради?! Нега у билан ёлғиз қолсак кўнглимиз ёри-
шади, нигоҳимиз тиниқлашади? Нега ҳар бир гнёҳни кўзи-
мизга суртгимиз, тўйиб-тўйиб ўпгимиз келади?! Хуш лаҳжа
булоқларга узоқ юз босиб, қона-қона ичгимиз келади!

— Нега?

ҲЕВОҚ АФСОНАСИ

Нух кемасин қидирмоқ Туркия тоғларидан
 Хўм, Сом, Ефаст сингари жуда қадим
 сафсата.

Ғафур Ғулом

Биласизми, тўфон тиниб,
 Нух йўл олган қаёққа?!
 Энг даставвал Нух пайгамбар
 Оёқ қўйган Ҳевоққа!

Тўғри, кўплар уни «бизнинг
 Ёққа чиққан!» дейдилар.
 Сувдан учи чиқиб турган
 Тоққа чиққан дейдилар.

Ахир ўйланг: тоғ учуда
 Жонга нажот бўлурми?!
 Тақир тошда тирикчилик,
 Ҳаёт-мамот бўлурми?!

Йўқ, албатта! Энди тингланг,
 Айтиб берай ростини!
 Тўфон тўхтаб, денгиз бир кун
 Кўрсатганда остини —

Кемадаги жонларга Нух:
 «Ҳей! Воқ! депти. Ана, ер!
 Уша ердан бошланажак
 Ҳамма учун она ер!

«Ҳей, боқ» бўлсин бу ер номи,
Илк бор айтдим шу сўзни!..»
Ва кемадан барча шодон
Ерга отибди ўзни!

Яъни барча деганимиз,
Бу — ҳайвонот, наботот.
Барча турдан битта-битта,
Битта экан одамзод.

Нух Одамни тўхтатибди:
«Қани, олгин чамани!
Бунда жой тут, шаҳар тикла,
Улги эт ҳув кемани!»

«Пайгамбарим!— дебди одам.
Ҳар каломинг дилга жо!
Лекин, энди ул кемангни
Эслагим йўқ мутлақо!

Ахир шунча чайқалишлар,
Шунча бўрон-тўфонда
Тоза кил-кил бўлди юрак,
Жон қолмади бу жонда...»

«Йўқ,— дебди Нух. Бунда энди
Туғилгай кўп буюклар!
Бу жойни ҳам омон тутгай,
Муқим тутгай шу «юк»лар!»

...Ўша-ўша, бу қароргоҳ —
«Ҳейвоқ» бўлиб қолибди.
Аста унинг шон-шуҳрати
Бор дунёни олибди.

Шу қутлуғ ер фарзандидир
Буюк Маҳмуд Паҳлавон!

Ўша айтган: «Нух — бир тўфон,
Мен кўрдим, деб, минг тўфон!»

Шунда ўтган оғаҳийлар,
Комил, Феруз — кўп зотлар.
Муסיқани энг биринчи
Хатга солган устодлар.

Неча марта Жайҳун тошган,
Неча бўлган zilзила.
Лекин Ҳевоқ толенда —
Мангуликдан силсила!

Тарихда кўп юртлар, эллар
Қиргин бўлган неча бор.
Лекин Ҳевоқ омон қолган,
У бугун ҳам пойидор.

Юксаклардан боқсанг унга,
Шакли худди кемадир!
Ҳатто ўша тўфонни ҳам
Эслатади нимадир!

Шаҳар чети — туташ қумлар,
Етмас киши кўзлари.
Бу қумлар ҳам ўша қадим
Буюк сувнинг излари...

ИККИ ГУЛ

Профессор А. И. Мўминова

Тақдир экан. Даштда бир жуфт гул кўкариб, қақраган.
Кўк тоқида кун ёнаркан саробларни алқаган.

Бир кун уфқда сувли-боғли шаҳар бўпти намоён,
Умид нури гуллар учун бошлаб кепти ғалаён.

Биринчи гул кўп ўйланмай, шу томонга қўзғалиб
Кўп юрибди жазирада ташна қолиб, оч қолиб.

Жуда ҳолдан тойган чоғи — чўғ тиқилиб томоққа,
Дуч кепти у сопол товоқ юзича бир булоққа.

«Булоқ,— дебди тамшаниб гул.— Сувингдан бер, ичайин,
Сал куч-қувват, дармон йиғиб, ҳув шаҳарга тушайин».

«Майли,— дебди сахий булоқ.— Лекин тингла шартимни,
Иссиқни кўр, пана қилай, ташлаб кет бир баргингни».

Ул гул дебди:— «Қўй-э, баргсиз, яланг борсам агарда,
Масхараи жаҳон этар мени ҳамма шаҳарда...»

Гул кетибди. Йўлда неча дуч келса-да булоққа,
«Баргингдан бер!» деган гапни ҳеч олмапти қулоққа.

Ул иккинчи гулнинг ҳам, денг, юраги оловланган
Йўл олибди шаҳар сари уфқдаги товланган.

Йўлда чашма чиқсам, денг, у чунон ҳам эрипти,
Ҳар бирдан сув ичипти — баргларида берипти.

Сўнгсиз саҳро охир тугаб, шаҳар яқин қолган он,
Кўрса, қуриб ётар йўлда биринчи гул заъфарон.

Лол турса ул, шамол келиб айтибди бир хушхабар;
«Даштда қайнай бошладилар гул қоплаган чашмалар!»

Гул ўзига боқса, ё ҳақ, баргсиз эмас танаси,
Авалгидан ҳам сулувмиш, сув ичгандан чамаси!

Даштдан келган бу меҳмонни хуш кутибди шаҳар ҳам,
Ҳар кўча, ҳар даҳасидан жой берибди мукарам.

Бу масалмас, бу афсона, лекин бордир ҳиссаси,
Маънисиз гап тилдан тилга ўтиб юрмас қисқаси.

НЕГА ҚИРҚ?

(Муқаддима ўрнида)

«**ҲАҚҚУШ ҚИЧҚИРИҒИ**»га қирқта афсонани жам этдим. Хўш, нега қирқ?! «Қирқ» деган сўзда исаник, маъхум бир ҳикматни илғамаетирсизми?! Ҳа, эсингизда: «Қирқ қулоқли қозон», «қирқ кеча-кундуз йўл юрди», «чилла-қирқ кунлик қиш», «дев қирқта калитни шохига илиб ухлади», «шоҳ устага қирқ кун муҳлат берди», «қирқ туя бойлик ҳада қилди», «қирқ газ чуқур қудуқ», «қирқ қиз», «қирқ кеча — қирқ кундуз жанг қилди» ва ҳоказо. Мақоллар, иборалар-чи: «қирқига кириб қуюлмаган», «қирқингга кирдинг — нарқингга кирдинг», «бир хотиннинг макри — қирқ эшакка юк», «қирқингда сурнай ўрганиб, ўлганинга чаласанми?» ёки Кайковусни эсланг: «умр — қирқ тишли нарвон, қирқи — чиқиш, қирқи — тушиш». Шунингдек, яна бир ғалати ҳикмат: «Орол денгизда оқ ва қора икки балиқ ҳар доим бир-бирини қувлаб юради. Оқ балиқ Амударёга кириб қолса то Памиргача боради. Тоққа бошини уриб яна ортига қайтади. Амударё бу балиқларнинг юқорига юршида қирқ газ, ортга қайтишида яна қирқ газ паст тушиб кетади...» Яна қирқ! Нима гап ўзи?! Қирқ — қандайдир силсилага, қонуниятга айланаб қолмаётими?! Ё тасодифми?

Афсоналар болагимизнинг оқ қанотли қушлари. Улар бу-гун ҳам, ана яқингинамизда — нури кўзлари билан кузатиб турганга ўхшайди бизни! Бу — ҳаммага таниш туйғу. Лекин юртнинг — туғилган масканнинг афсоналари қаердан бошланади? Ким тўқиган уларни?!

Ватан, замон, бахт каби тушунчаларни ҳар бир авлод янгилайди, ўз афсоналари билан бойитади. Афсоналари мўл юрт —

энг бой юрт, энг умрбоқий юрт. Афсоналар — энг узоқ умр кўра-
диган, яъни энг кўп маънавий хизмат қиладиган фахрий ватан-
дошларимиз!

Академик шоир Ғафур Ғулом «Хоразмнинг ҳар гиштида
боболарнинг ижоди» бутун-бутун халқларнинг тарихича келади,
деган эди. Ҳар гиштида шунча ҳикмат яширинган имсратни ким
бунёд этган, қачон, қандай қилиб?!

Бу иморатнинг биргина хоразмлик меъморлари — хоразмий-
лар, замахшарийлар, берунийлар... Унинг фидойилари — тўра-
бекхонимлар, паҳлавон маҳмудлар, жалолиддинлар... Унинг
жаҳонаро янгроқ сўзи — ҳофизи хоразмийлар, оғаҳийлар, аваз-
лар... Унинг тождор мақоми — комил хоразмийлар, ҳожихонлар,
шерозийлар, комилжонлар... Мана кимлар яратган Хоразмнинг
туганмас эртагини! «Ижодкор халқимиз!» деганимизда аввало
шу сиймолар келади кўз ўнгимизга!

Ўзбекистон — тўлин камалак! Хоразм унинг битта ўткир
ранги! Бу рангнинг ўз ҳаёти, ўз фалсафаси бор. Бу ҳаёт, бу фал-
сафа хоразмликларнинг ўтмишида, бугунги ўзига хос турмуш
тарзида, шунингдек, бизгача етиб келган тирик эртақ ва афсона-
ларида намоён бўлади. Афсоналар — болаликнинг оқ қанотли
қушлари! Афсоналар — халқимизнинг болалигидан бу кунигача
учиб келган ва келажак сари учишга ҳозирланаётган сирли руҳ-
лар! Уларнинг баъзилари сизга таниш — кимдир айтиб берган,
қайсидир эски ёки янги китобдан ўқигансиз ёки ўзингиз сезма-
ган ҳолда хаёлингизда яшаб келган. Мен бу китобга жамланган
афсоналарга эҳтиёт ва эътиқод билан ёндошиб сайқал бердим,
ҳар кунги ва абадий маънавий эҳтиёжларимизга мос «либоси
мавзун» кийдирдим. Энди муҳтарам ўқувчини афсоналарнинг
зангори қанотида сурурли парвозга таклиф қилар эканман, ҳам-
ма саёҳатлар олдидан бўлгани каби, кичик бир эсқартма бериб
ўтмоқчиман. Нега замонавий шеърлар ёзиб юрган муаллиф бир-
данига афсоналарга мурожаат қилиб қолди? Орқага чекинишми?!
Йўқ! Биринчидан, афсоналар, халқ оғзаки ижодиётининг бошқа
шакллари каби, муқаддас бойлигимиз ҳисобланади. Уларни бир
жойга тўплаш хайрли иш. Кўпчилик афсоналар бошқа халқлар-
да ҳам учрайди. Демак, улар турли халқларнинг қадимий мада-

ний алоқаларидан, орзу-интилишларининг бир хилда эканлигидан дарак беради. Иккинчидан, асримизнинг техникавий шиддати, тезкорлиги адабиёт ва санъатга бир оз «муаллақ»лик руҳини бергандай бўлди. Мифлар, афсоналар, халқ дostonлари санъатни заминга «қайтариш»га ёрдам беради. Бундан йигирма-ўттиз йил олдин гиёҳ билан даволаган табиб масхарадай кўринар эди, бугун жаҳон медицинаси бир қадар «авиценна»га қайтапти. Беш-ўн йил олдин сунъий матолар «мода» бўлган эса, бугун ёппасига пахта, ипак, қорақўл... Аввал шаҳарга интилар эдик, энди кўпроқ қишлоққа, табиат қўйнига... Бу — ортга кетиш эмас, чекиниш эмас! Бу — тезлигимиз, суръатимиз ошгани сабабли биздан орқада қолиб кетаётган эски дўстларимиз — эзгулик, сa-мимият, табиийликни бирга олиб кетиш учун бир зумлик қайрилиш, холос!

1978

МУАЛЛИФ

ОДАМНИНГ ЕШИ

Ут яралган замонда,
 Сув яралган замонда,
 Ер юзига ҳаёт, ранг,
 Кўрк таралган замонда.

Табиат бобо ўктам
 Бор жонзотни қилиб жам,
 Хизмат, мавқе берибди,
 Белгилабди ёшин ҳам.

Барчага бериб қирқ ёш
 Ва инсонни этиб бош,
 Бобо синаб кўрибди —
 Кимлар рози, кимлар гаш.

Роса қирқ йил ўтган чоқ,
 Яъни муҳлат битган чоқ,
 Ҳаммани йигиб яна
 Бобо қилибди сўроқ.

Кимдир рози кетибди,
 Кимдир арз ҳам этибди.
 Хуллас, умр ҳақида
 Гап эшакка етибди:

•Кечир, Табиат бобо,
 Берган умринг мутлақо

Тўғри келмади менга,
Бундан ўлганим аъло.

Куч-қувватим бор маҳал,
Езми, қишми — қор маҳал
Ишлатди одам боғлаб —
Ўзига даркор маҳал.

Лекин қариган оним
Хору зор қолди жоним,
Менга қирқ ёш ортиқча,
Йигирма ёш армоним».

«Майли,— дебди Табиат.
Уйлаб кўраман фақат».
Аҳволи роз айтишга
Итга етибди навбат:

«Вой-вой, умр деганнинг
Билмадим не эканин!
Ёшлик хуш-ку, қарисанг,
Нон йўқ экан егани.

Ёш пайтим одам учун
Сарф этдим бор-йўқ кучим.
Уй қўридим, қўй боқдим,
Ётмадим ёзин-қишин.

Лекин қариган оним
Дарбадар қолди жоним.
Қирқ ёшинг керак эмас,
Йигирма ёш армоним».

«Майли,— дебди Табиат,
Уйлаб кўраман фақат!»
Аҳволи роз айтишга
Инсон олибди навбат:

«Табиатим, отамсан,
Саховатли хстамсан.
Олий фармонбардорсан,
Бору йўққа ҳакамсан!

Қирқ ёш — энг зўр ёш экан,
Онг — тиниқ, куч — чош экан.
Лекин андак ташвиш кўп,
Умр — чоп-чоп, шеш экан.

Ҳали уйим битмади,
Йигин-тўйим битмади.
Умримга белгилаган
Орзу-ўйим битмади.

Улсам — шунча иш қолар,
Бола-чақам ёш қолар.
Рости, кечган умримдан
Қўнглим тўлмас, ғаш қолар...»

Ҳа! Табиат биларди,
Кўндир одамнинг дарди.
Агар минг ёш берса ҳам
Йўқ демасдан оларди.

Бобо кўп ўй сурибди,
Бир қарорга келибди:
Эшак ва итдан ортган
Ешни унга берибди!

Қайғу ичра турган жон
Бу гапдан барқ уриб қон;
Хайр-маъзур қилмай ҳам
Бўпти-ку йўлга равон.

«Тўхта, — дебди Табиат,
Ҳар нарсада бордир ҳад.

Етук ўғлим, деб, сенда —
Жам этдим олий ҳикмат.

Умрингни чўздим, кердим,
Лекин унутма дердим:
Эшак, ит хоҳламаган
Умрни сенга бердим!

Қирқ ёш — асил ўз ёшинг,
Қирқ — энг тикка қуёшинг.
Шуни аъло яшолсанг,
Сўнг ҳам эгилмас бошинг.

Шу ўз ёшинг ўтса пуч,
Бекор кетса, ёшлик, куч,
Эшак ва ит қисмати
Сенга сўзсиз бўлур дуч!►

А Л Л А

Алла! Сени илк бор дунёда қайси бир она айтди экан?! Сўзларингни ёзган сенинг қайси бир шоир, бастаксринг қайси замона?! Онанинг сени узун тунлар куйлаб чиқишидан мақсади фақат гўдагини ухлатишми?! Ё болакайига эзгу олий тилаклар тилаяптими?! Дунёда гўдак туғилган хонадон борки, беихтиёр муқаддас бу садо эшитила бошлайди ва бола ҳам, она ҳам, табиатнинг ўзи ҳам ширин, осойишта орзулар сукунатига сингийди. Аллани беихтиёр катта ёшдаги одам эшитиб қолса, хаёлга чўмади, лекин уни уйқу элитмайди, аксинча, хотирида ўчиб бораёзган таассуротлар, ухлаб бораётган, унутилай деб қолган туйгулар, умрининг жонли лавҳалари, болалиги эсига тушади.

Аллада биз қатто хаёлимизга келтирмаган бошқа бир мўъжиза, муқаддас қудрат бор!

Розия, Робия, Гулжон. Уч ажралмас дугона, чиқон, ўртқо. Уч дўст, уч сирдош, уч тенгдош. Уларнинг қизалоқлик пайтлари бирга кечди. Болаликнинг турли ўйин-эрмакларини бирга тўқибчатишди. Дейлик, Гулжон бирон эрмакни — қўғирчоқ ўйнашни таклиф қилса, Робия дарҳол эски-туски латталардан «гўдак» ясар, Розия эса уни қўлига олиб алла айтишга тушар эди. Гўдакнинг «туғилиш» тўйини ҳам улар катталардан кўрганларидек ўтказишарди. Розия аллани, албатта, онасининг уқаларига айтганидан ёдлаб айтарди. Лекин барибир ўзидан ҳам нималарнидир ҳўшар эди.

Олмадандир бешиги,
Олсин энди опаси.

Алла.
Жийдадандир бешиги
Жийранмасин опаси,
Алла.

Урикдандир бешиги,
Уртанмасин опаси,
Алла.

Қўғирчоқ ўйини дарров уларни зериктиради. Қарабсизки, бир неча лаҳза ўтмай, тут боғда ёки ўрик боғда шохлар орасида юришади. Ҳатто ўғил болаларга қўшилиб бекинмачоқ ўйнашга ям киришиб кетадилар. Сўнг эса ҳаммаси қип-яланғоч Амударёдан оқиб келадиган Хизрәлиёпнинг лойқа-бўтана сувида шаталоқ отишади. Кечқурун эса улар юз-кўзларида лойқа сув излари билан биронтасининг уйида қандайдир маросимда халфа кампирнинг сирли лаҳжасини — ярим қўшиқ, ярим сўз — айтмларини тинглаб ўтиришади. Хстинлар бошларидаги оқ пахта рўмоллари кўзига тушиб, чайқалиб, кўзлари ёшланиб тинглашади. Қизалоқлар ҳам халфанинг гаплари қайгули эканини сезгандай, анча жим ўтириб, кейин ҳар бири ўз ойисининг тиззасига бош қўйганча ухлаб қолишади. Фақат халфа бир марсмада давом этади:

Ман ўлсам, э жамии маҳрами рээ,
Мани ўзга ўлукдек қилманг эъзоз.
Кўзингиздан чиқарманг қатраи ёш.
Жоназам орқасидан отингиз тош...

Воқеалар қадимги Гурланда кечаётганини эслатиб ўтаман. Узун киш кечаларини хотин-халаж шундай ўтказишади. Баҳорда ҳамманинг ташвиши кўпаяди. Уч дугона ҳам шубҳасиз анча улғайган. Хотинлар сумалак солиш билан овора. Эрлар ҳўкизларнинг шохларин ёглаб, отизга чиқиб кетишган. Кечаси билан ўт ёнади қирқ қулоқли қозон остида. Кечаси билан байт, топишмоқ айтишлар, гоҳ қувноқ, гоҳ қайгули қўшиқлар. Аёллар тунда қандайдир мард бўлиб кетадилар қизларнинг назарида.

Бири шундай бошлайди:

Осмонга қарасам ойнинг боласи,
Орқамга қарасам Гурлан қалъаси.
Умидимга етказмади, чиқонжон,
Ҳаром ўлсин улли бойнинг боласи.

Иккинчиси:

Осмонда ой эдим айланиб турган,
Долонда той эдим бойланиб турган,
Севганимга тезроқ ета қолсам деб,
Қизларнинг ичинда шайланиб турган.

Учинчиси:

Осон эмас денгизнинг
Топмоқ оппоқ тошини.
Яна қийинроқ экан
Топмоқ дил йўлдошини.

Одамларни аслида йилларнинг ўтиши эмас, юртнинг урф-сдаглари улғайтиради. Қизлар шу тариқа катта бўлишмоқда эди. Кузда қизил шולי пишганида яна хотинлар йигилишиб келиб шולי оқлашга тушадилар. Яна қўшиқ, байтлар, тез айтишлар, эртаклар...

Ҳайит баҳорга тўғри келса яна қизларнинг куни туққани. Ё гужум, ё қоромон, ё ўрикка арқон ташлаб, аргимчоқ солишади. Икки-уч жойда ёнма-ён ва басма-басига учишлар... Яна қўшиқлар...

Тўйлар — қизлар учун катта байрам. Дугонасини узатишга бирга беришади. От аравада ойдин кеча ёр-ёр айтиб йўл юриш, куёвниқига кираверишда катта саҳнда ёнаётган гулхандан ўтиш, сочқи сочаётган хотинларнинг қўполлиги, юз-кўзга урилган қанд, новвот, парварда парчалари, куёвнинг белбоғини ечиш маросимлари... ҳамма-ҳаммаси янги бир олам, юракда янгича зарблар...

Розия, Робия, Гулжон. Уччасининг бўйи бараварига етилли. Энди улар атрофидаги ҳаётга эмас, балки бошқа бир шоҳга тобе, фуқаролигини қабул қилгандай эдилар. Муҳаббат кирган эди уларнинг юрагига. Робия билан Гулжон севги домига тез тушиб, ўз йигитлари билан қатъий ваъдалар олишиб, тўй умиди билан лшай бошладилар. Лекин нимагадир Розия шонилмас, ҳалиям ўз болалигидан ажралгиси келмаётгандай, ҳамма нарсага бепарводай эди.

Юртда ҳаёт ҳамсн ўз эски йўсинида. Ҳайит навбаҳорга тўғри келган йили Амударё бўйига одам сизмай кетди. Айтишларича, бу сайлга тўқсон юртдан ҳофиз, дорбоз, савдогар, меҳмон келган. Кўрсатилмаган томоша, пиширилмаган таом, айтилмаган қўшиқ, сўз қолмаган. Бу сайлда қизларда катта ўзгариш бўлиб, учовига қорама-қора Робия билан Гулжоннинг йигитлари ҳам юришарди. Розияга бу бир оз алам ҳам қилгандек эди. Иккала дугонаси унга йигитлари борлиги билан мақтанаётгандек туюларди. Фақат болаликдаги дўстликнинг интиқ илларигина ўртада жиддий бир гап чиқишидан сақлаб турарди. Лекин воқеалар бирданига бошқача тус олиб кетди. Савдогарлар растасини улар негадир Розиянинг тазйиги билан уч марта айланиб чиқишиди ва тўртинчи сафарда Розия хорижлик ёш ва кўркем йигитнинг матосига харидор бўлди. Йигит эса ўйланмасдан молини, шундоқ, бепул тутқазди қўйди Розияга! Қизиқ-ку! Қизлар лол. Хорижлик йигит эсанкираган. Розия эса мағрур!

Сайл ўтиб кетди. Лекин воқеа давом этди. Савдогар йигит ўзи билан келган ҳамроҳлари билан хайрлашиди. Гурлан карвонсаройида мустаҳкам жойлашиб Розияларнинг кўчасидан кунда бир марта ўтадиган бўлди. Уртада ғалати бир муҳаббат пайдо бўлгани аниқ эди. Ғалати деганимизнинг сабаби, қиз бошқа миллатдан, устига, хориждан келган бировни яхши кўриб қолиб, масала турмуш қуриш даражасигача тақалиб қолса, биз томонларда бугун ҳам кўпчилик таажжуб ила ёқа тутади.

Иш жиддий, Розия ўзининг ғалати севгисидан карахт ва гаранг. На дугоналарининг, на қариндошларининг ўғит-маслаҳатлари ва на стасининг дуоибад қиламан деб дўқ қилишлари бир наф берди. Она касалланиб ётиб қолди. Лекин Розиянинг

ўз билгани билган, хорижлик билан кетишга қатъий жазм қилган эди. Йўлимни тўсмаглар, ўзимни ўзим ўлдирман ва йигитим ўлигимни бўлсаям олиб кетади, деб дўқ ҳам ура бошлади.

...Ҳар бир юртда донишманд оқсоқоллар бўлади. О, Гурланда катхудолар ҳамма замонларда истаганча тўпилган. Розия воқеасига улар аралашди. Олдинга улар ҳам Розияни «узоқ эл, борсанг, энди ҳеч қачон қайтиб келолмайсан, у ёқ-бу ёқ...» қабилада қайтариб кўришди. Лекин ҳеч нарса ўзгармади. Шунда улар қизнинг отаси билан онасини бир амаллаб оқ фотиҳа беришга кўндиришди. Оҳ, қандай донишманд, оқкўнгил, саховатли донишмандлар яшайди Гурланда!

Қиз кетди. Кичикроқ тўй ҳам қилиб беришди шўрлик стана. Кетиши олдидан она Розияни бағрига босиб қизиқ бир илтимос қилди. «Жон болам, соғ бўл, саломат бўл. Бахтли бўл. Битта ўтинчим: бола кўрсанг уларнинг ҳеч бирига алла айтма! Айтсанг, сендан бутун умр норози кетаман...» Розия хўп деб ойисини ишонтирди ва йўлга равона бўлди. Нима бўпти алла айтмаса?! Ҳеч нима! Чиқонлари Робия билан Гулжон етти чақирим жойгача араванинг панжарасига ёпишиб, хайрлашиб йиғлаб келишди ва охир улар ҳам, укалари ҳам, қизиқсиниб эргашган одамлар ҳам қолиб кетишди. Гурлан қолиб кетди. Амударё, тўқайлар, қум саҳроси... кўп нарса ортда қолиб кетди...

Хуллас, улар йигитнинг юртига етиб келиб, тўй-маърака қилиб биринчи фарзанд кўрганларида орадан етти-саккиз йил вақт ўтиб кетган эди. Розия бой-бадавлат эшар, турмушнинг ҳеч нимасини ўйламас, фақат хизматкорлар қуршовида ўз гўдаги билан овора эди холос. Уни гоҳ олисдаги отасига ўхшатар, гоҳ ойисига, гоҳ укаларига менгзатиб, соғинчини босиб, ўзини овутар эди. Она илтижоси эсидан чиққани йўқ, боласига сира алла айтмади. Лекин кунларнинг бирида ўғил қандайдир касалга чалиниб, тезгина оламдан ўтди. Розиянинг қайғуси еру осмонга сизмади, фақат иккинчи ўғли туғилиб, мийрида куладиган бўлгандагина биринчи дард, йўқотиш бир оз енгиллашди. Лекин бу фарзанди ҳам кўп турмади. Розия қора кийди. Хизматкорлар хўжайинига хотининг болага унча меҳр қўймайдиган тоифадан экан, аввалги иккитасига ҳам бирон марта алла айтганини кўр-

мадик деган гапларни албатта еткизишганди. Учинчи ўғил ту-
гилганида ҳамма енгил нафас олди. Розия энди уни еру кўкка
ишонмас, эрининг унга бўлган муҳабати энди шу гўдакнинг
тақдири билан боғланиб қолганини Розиянинг ўзи ҳам сезиб ту-
рар эди.

Ё фалак! Ногаҳон эрка ўғилча касалланиб қолди. Розия, эри
ўзини ҳар томонга уришди, узоқ-яқиндан келган табиблар сар-
сон — наф йўқ... Мана, неча кеча бола йиғидан тинмайди. Ро-
зия ўзини йўқотар даражада. Тонг олдида эри даҳшатли қиёфада
ҳайқирди:

— Қандай онасан ўзи?! Меҳр деган нарса борми сенда ҳам?!
Бир алла айтиб бағрингга боссанг-чи шўрликни?! Алла айт...

Розия лол. Эрининг бу галати важоҳатиданми ё онасига бер-
ган ваъдаси учунми, узоқ вақт бирон нима деёлмади. Боланинг
аҳволи оғирлашгандан оғирлашиб, бир аҳвол бўлганда, бирдан
болани кўкрагига босиб даст ўрнидан турди ва йиғими, ўтинчга
ўхшаш бир овоз билан алла айта бошлади...

Гўдак инграниб-инграниб, ахир тинч уйқуга кирди. Бирин-
чи, иккинчи, учинчи кеча алла айтди... Бола тузала бошлади...
Розия энди онасига берган сўзини унутган, соат сайин тўлиша-
ётган гўдагига маҳлиё, алла айтар, кўнглига қувонч ва умид ина
бошлаган эди.

Бола бутунлай тузалиб кетди. Лекин барибир то алла айт-
магунча ухлай олмас эди. Бир куни кечаси алла айтиб, мудраб
ўтириб тўсатдан Розиянинг кўнгли тўлишиб кетди, кўзлари иссиқ
ёшга тўлди. У аллани гўё ўзи учун айтаётгандай, ёшлиқда дуго-
налари ясаган қўғирчоққа айтаётгандай туюлди. Рост! Дугона-
лари ҳозир қандай экан-а? Онаси-чи? Шўрлик, қариб қолган-
дир?! Е... Худо кўрсатмасин, касалланд эди, оламдан ўтган
бўлса-я... «Онажон! Дод, ойижоним!»

Розия фарёд солиб ўрнидан турди. Чинқириққа хизматкор-
лар, эри кириб келишди. Розия ўзини босди, босинқирабман,
деди. Лекин ётиб уйқуси келмади. «Укаларим катта бўлиб
кетишгандир. Отам-чи?! Бечора отагиннам. Биргина кўрсам сиз-
ларни армоним йўқ эди! Биргина кўрсам! Робия! Гулжон! Кўра-
манми сизларни энди?!» Розиянинг кўз ўнгидан болалик

хотиралари — Хизрәлиёп лойқа сувлари, ғарқ пишган оқ тутлар, ўрикларга осилган аргимчоқлар, қўшиқ айтиб қизил шоли туяётган хушчақчақ хотинлар бирма-бир тизилиб ўта бошлади.

Шу кечадан бошлаб, тинчи буткул йўқолди. Шўрликнинг уйини кўргиси келди. Онасини... Юртини... Охири эри ҳам сизди унинг аҳволини. Розиянинг кўнглини олди. Лекин Хоразмга беришнинг ҳеч-ҳеч иложи йўқ эди. Биринчидан, йўл бениҳоя узоқ ва машаққатли, иккинчидан, ўртадаги мамлакатлар бир-бирлари билан катта уруш қилар, кўп қонлар тўкилиб, карвонлар қатнови тамом тиниб қолганди...

Розия қийноқда қолди. Ўғли катта бўлиб, тенгқурлари билан ўйинга чиқиб кетганида, ўзига ўзи алла айтади, йиғлайди. Болалигида эшитган қўшиқлари узуқ-юлуқ бўлиб бўғзига тиқилади:

Осмонга қарасам ойнинг боласи,
Орқамга қарасам Гурлан қалъаси...
Гурланнинг йўллари олисдан-олис,
Гурланнинг йўлинда ёнади фонус...

Гурланнинг йўллари йўл бўлғонмикан,
Эгнида оқ кўйнак кир бўлғонмикан?!
Манов турган бизин ёрнинг ҳавлиси,
Шамол билан келар Гурланнинг исси...

Хуллас, Розия онаси қилган илтижога энди тушунгандай бўлди. Лекин у алла шунчаки яқин кишиларни, қариндош-дўстларни эсга солиб, юракни сиқар экан, деб ўйлади. Лекин у бу соғинч, бу интилишнинг туб замини қаердан эканини англаб етгани йўқ!

Аллада биз хаёлимизга келтирмаган бошқа бир мўъжиза, муқаддас қудрат, сеҳр бор деган эдик. Алла — онадан ўтган мерос эмас, бизга у — оналаримизга ҳам катта она бўлган она тупроқдан келаётган садо!

МАНГУЛИКНИНГ ЎЛЧОВИ

Бир денодан сўрабдилар:
 •Жавоб беринг, бобожон,
 Вақтнинг борми тарозуси,
 Неча ёшда бу жаҳон?!
 Мангуликка бирон нарса
 Борми қиёс этарлик?!
 Қанча кечган ундан, яна —
 Қанчагача етарлик?!•
 Донишманд оқ соқолини
 Силаб аста кулибди.
 Сўнгра боқиб кунчиқарга
 Сирли имо қилибди:
 •Инсоннинг вақт ўлчашлари
 Вақт олдида ўйиндир...
 Фурсатнинг туб ҳикматларин
 Илғаб етмак қийиндир!
 Ақлу идрок етмас жойда —
 Кўкда бордир бир макон!
 Қуёш ундан ёғду олар,
 Уфқ олар Каҳқашон.
 Ернинг, ойнинг, юлдузларнинг
 У туғилган жойидир.
 Ўн саккиз минг оламнинг у
 Пайванд бўлган ёйидир.
 Ул маконнинг қоқ ўртаси
 Ғоят юксак Олмос тоғ!

Сиз-биз ўйлай олгандан ҳам
У минг-минг бор каттароқ!
Шу тоғ жумла Мавжудотнинг
Энг маркази бўлади.
Ҳар юз йилда бир митти қуш
Унга учиб келади.
Тоғ не қадар катта бўлса,
Қуш шу қадар кичкина!
Шундай ваҳм ерда, дерсиз,
Не қилар бу қушгина?!
Мангуликнинг гарчи йўқдир
Ўз мезон, ўз соати,
Лекин жуда ҳикматлидир
Қушчанинг бир одати:
Ҳар юз йилда олмос тоғни
Қушча тавоф этади.
Ҳар юз йилда унга бир бор
Тумшук суйкаб кетади.
Қуш шу тахлит кела-кела,
Тоғни қайраб йўқ этса,
Ўтди, деган гап бўлар шу,
Мангуликдан бир ЛАҲЗА!*

КЕРАКЛИ НАРСАЛАР ВА УЛАРНИ ИЗЛАШ

— Қаердасан?

— Бу ёқда...

Олдинга югурибди излаётган одам. Тополмабди.

— Қайдасан? Ҳой!

— Мана бу ёқда...

Излаётган одам энди орқага чопибди, тополмабди.

— Қайдасан, жавоб бер ахир...

— Қара, шу ердаман-ку!

Чор атрофга ўзини урармиш излаётган одам. Югурармиш-елармиш. Ундан дарак йўқ!

— Қайдасан ахир?! Сени топишимга ўзинг кўмак бер, ўтинаман...

— Мана... Мана... Қанчадан бери босқилаб юрибсан,— оёқларинг остидаман-ку...

АКС-САДО

Тутаб ётар тўда-тўда тоғ,
 Қимир этмас даралар лаби.
 Сойлар отар кумуш ўмбалоқ,
 Шероз қўйлар суруви каби.
 Чўққиларнинг олмос зирҳидан
 Яланг оёқ чиқиб келар Кун.
 Курк товуқдек тошлар пинжидан
 Мўлтирайди минг кўзли шудринг.
 Худди шу дам дара оралаб
 Кезиб қолар бир телба садо.
 Янгратару мажруҳ бир қаҳ-қаҳ,
 Ғойиб бўлар унгулар аро...

Яна борлиқ жим қолар бир зум,
 Тоққа чўкар ваҳимли сукут.
 Чўққиларга, ҳув, қилмай таъзим
 Мағрур сузиб юрар бир бургут.
 Сўқмоқлардан кўзин узмайди,
 Чангалида қотмиш совуқ шахд.
 Пастда... ёш бир оҳу бўзлайди,
 Тўдасидан ажралиб бевақт.
 У бўзлару ўз товушидан
 Халос бўлиб кетолмас сира,
 Гўё кимдир чорлаб қаршидан,
 У ҳам яқин келолмас сира.

Унинг оқин тоғ орасидан
Кимдир қувлар шовқинга қориб.
У тентийди ўз ноласидан
Дардларига малҳам ахтариб.
Санқир ҳижрон қўшиғи шундай,
Тоғ сукути узра дарбадар.
Тинглар энди уни тушунмай,
Тирик жон ҳам, тош ҳам баравар.
Фақат ўзи алданар ундан,
Ўз сасидан оҳу боласи,
Акс-садо келган томондан
Қичқиргандек бўлар онаси.

Югуради йўл ҳам ахтармай,
Югуради оҳу ёш тўкиб.
На рангларнинг фарқига бормай
Ва на хатар борин унутиб.
...Бирдан бургут силкинди кўкда,
Тумшугида қотиб қолган қон.
Қанотларин йиғди-ю, тикка
Ерга учди ёй ўқисимон.
Аммо само ўғли яшинвор
Ташланмасдан оҳуга ёвқур,
Чангалидан кетганди мадор,
Кўзларида сўнган эди нур.

Қанотларин силтаб асабий,
Яна кўкка қочди у бехос,
Қувган эди, нақ ўлим каби
Уни ўша адашган овоз.
У қувларди бўлиб ваҳму гаш,
Чалғитарди хаёлларидан.
Чарх урарди қўрқув этиб бахш,
Қояларнинг ораларидан.
Қирқилди-ю, бургут шиддати,
Тарк айлади оҳу сайдин ҳам.

Ёт туюлди тоғлар хилқати,
Қояларга кўз солди пургам.

Наърами ё мунгми, муаммо
Кезар эди ҳамон у товуш.
Бургут кўп сас эшитган, аммо
Ҳеч бирига бермаган рўйхуш,
Не-не жанглар голиби бехос
Маҳв бўлди акс-садога!
Минг талваса титкилаб кўксин,
Бирдан ўрлаб кетди фазога.
...Оҳужон ҳам бўзлар сўққабош
Уз сасида адашиб ҳамон:
Додига дод қайтарган ҳар тош
Нажот бўлиб кўринар бу он...

Тун ҳам кирди тоғ бешигига
Ва ухлади кўзлари очиқ.
Фақат бир сас санқир ҳали ҳам
Дараларда ўзидан қочиб.
Бу — Акс-садо! Мавҳум тириклик!
Шарпа пойлаб юрган бенаво!
На тирикдир ул ва на ўлик,
На ёвга ўқ, на дўстга даво.
У тентийди беер, беватан,
Шарпаларга мўте шукуҳи.
У — ўз асрин бефарқ яшаган
Бир кимсанинг қувгинди руҳи...

Тутиб ётар тўда-тўда тоғ,
Қимир этмас даралар лаби.
Сойлар отар кумуш ўмбалоқ,
Шероз қўйлар суруви каби.
Чўққиларнинг олмос зирҳидан
Яланг оёқ чиқиб келар Кун.
Курк товуқдек тошлар пинжидан

Мўлтирайди минг кўзли шудринг.
Худди шу дам дара оралаб
Кезиб қолар бир телба садо.
Янгратару мажруҳ бир қаҳ-қаҳ,
Ғойиб бўлар унгурлар аро.

ҒАМХҰРЛИК ЕКИ ИККИ ЧИНОР

Тақдир-да:

катта чинор кўланкасида
чинор ниҳоли кўкариб, кўзга ташланиб қолди.

Катта

Кичкинага Ғамхўрлик қилмоқчи бўлди:
қиш бўйи уни Пинжида тутиб,
бало-қазолардан Асради!

Лекин...

ёз келганда ҳам қўйиб юбормади
Қўл остидан!

Энди

кичкина чинор
дунёни
фақат
КАТТА ЧИНОРнинг бесўнақай Панжалари
остидагина кўриб
яшайди (хун кўради!).

НУРЖОН БОТИР

Бу дунёда кимлар билан тўқнашмайди йўлингиз,
 Кимлар билан ол бўлмайсиз, кимлар билан юрмайсиз.
 Гоҳи чидаб, гоҳ чидамай, тинглаб не-не суҳбатни,
 Мажбур бўлиб кимларнинг ҳам хизматида турмайсиз!

Юрт айланиб, хон қайтмоқда ана мудраб саройга,
 Ҳашаматли фойтонида, атрофида қирқ навкар.
 Ҳазратлари ўйлагандек, бутмас экан бутун юрт,
 Ҳамма йўли равон эмас, ҳамма ёғи бехатар.

Оддий мисол, мана бирдан лойга ботди улови,
 Қуруқликка чиқаролмай қирқта навкар оввора.
 Тасир-тусур қамчи, тепки, лой сачрайди ҳар ёнга,
 Дабдабадан, ҳашаматдан из қолмади, начора.

Кун ҳам пешин бўлай деди, давом этар талотум,
 Қирқ «алпомиш» лой ичида, лой ичида буюк хон.
 Худди шу пайт бошқа ёқдан айтиб қўрқмас қўшигин
 Келиб қолди шу ерларнинг марди — Нуржон, ногаҳон!

Нега уни элу юрти мақтар Нуржон ботир деб,
 Бола-чақа, қари-қартаг — барча яхши кўради.
 Шошилмайсиз! Ана, Нуржон хон қавмига келар дуч
 Ва томоша қилар узоқ! Сўнг қаҳқаҳа уради!

«Вой бўй, хоним, жон ҳазратим, не кўйларга тушибсиз,
 Ёнингизда булар кимлар, қўл-оёғи нопок, лой!

Ҳей, улугнинг ёнидаги ҳафтафаҳм ўлоқлар,
Чиқ бу ёққа! Хоним, айтинг! Ҳей, чиқ, дедим! Бўлинг, ҳой!»

Хон ҳам ҳайрон! Жонга тегди ахир лойда ўтирмоқ!
Навкарларни ҳайдаб, қани, не бўлар деб кутади.
Нуржон шартта лойга кириб — бориб хоннинг олдига,
«Қани бунда ўтиринг!» деб... елкасини тутади!

Ва қуруққа чиқаради хонни шундоқ опичиб!
Хон хурсанд денг! Лекин Нуржон шу билан ҳам тинчимай,
Бир навкарни Олтмишбойнинг қўргонига югуртиб,
Обкел дейди файтонини тўртта оқ от қўшиб шай!

Ҳа, бор-йўғи ярим соат. Ҳамма нарса жо-бажо.
Хон обрўси тикланилди. Бой ҳам турар хизматда!
«Йигит, тила тилагингни!» «Қўйинг, гадо эмасман!»
«Яхшиликка яхшилик шарт ахир бизнинг одатда!»

«Менга ҳеч не керак эмас! Майли... кўрган-нетганда
Бир бош ирғаб қўйсангиз бас, «Хўш, Нуржонбой, қалай?!»
деб!»

Хон кетади. Лекин энди унда-мунда кўрганда:
«Хўш, Нуржонбой, қалай?!» дейди у Нуржонга бош ирғаб.

Ҳазил гапми?! Салом берса хондай одам бировга!
Ҳамма ёқда шов-шув, гап-сўз. Ҳатто кўплар келишиб,
Хондан битар ишларини Нуржонбойдан сўрашар,
Совга-салом, ҳатто катта поралар ҳам беришиб!

Нуржон хўп деб обқолади «ҳожатманд»лар не берса,
Сўнгра етим-есирларга тарқатади барини...
Лекин ботир ул каззоблар учун хонга бормайди...
Кўп вақт ўтар — битказмайди «арз»ларнинг ҳеч бирини.

...Охир «куйган» бир-иккиси хонга борар чуғиллаб,
«Нуржон каби бир пасткашга нечун эгиласиз, хон!»

Хон, бу — хон-да! Олдирар тез Нуржонбойни саройга,
Қувлик билан дейди: «Тила саломдан бошқа инъом!

Ул ишингга бирон нарса олмоғинг шарт арзирлик!♦
Нуржон ўсал йигитми, тез фаҳмлайди аҳволни:
«Хоним,— дейди. Тўлқин солди юрагимга меҳрингиз,
Қутлуғ уйдан қуруқ кетмай... Майли беринг шамолни...»

«Шамолни?!» Хон, аъёнлар дол. «Уни нима қиласан?!»
Йиғилганлар барча уни масхаралаб кулишар.
«Э, ол!» — дер хон. Нуржон эса бўш келмайди сира ҳам.
«Ёрлиқ беринг, хоним, чиндан Шамолбсши бўлсам гар!»

Қўшиғини айтиб Нуржон қишлоғига қайтади,
Куз эмасми, ҳамма ёқда ўрим-йигим авжида.
Тўхта! Ана Етмишбойнинг дон хирмони кўринди!
Шамолда дон совурмоқда қароллар чанг ичида!

«Ҳой, Етмишбой! Нега олдинг шамолимни берухсат?!
Бу ёрлиқни хон ҳазратим ўз қўли-ла тутқазди!»
Бой гаранг денг! «Не қилайин?!» «Учдан бири меники!»
Жанжал. Сўкиш. Барибир ҳам Нуржон амрин ўтказди.

Олганини шу ердаёқ қаролларга улашиб,
Энди тикка Саксонбойнинг даласига солди йўл.
У ердан ҳам улۇч олди — камбагалга улашди,
Халқда гап-сўз, унда обрў ошиб борар мўлдан-мўл.

Бойлар зада. Югуришиб хон олдига келдилар:
«Хоним, сизнинг газнага ҳам бу зарар-ку оқибат...»
Яна Нуржон хон пойида. «Болам,— дейди айёр хон,
Шамолни қўй... Тангримники эркин юрган ҳар неъмат...»

Нуржон дарҳол англаб етар гап нимада эканин:
«Майли, о хон, дер у тайёр. Жоним сизга садаға!

Даврингизда энди мен тинч ўйнаб-кулиб юрайин,
Қоғоз қилиб беринг баланд қаҳқаҳани, жон ога!»

•Бу бошқа гап!» Қаҳқаҳага қоғоз қилиб берар хон,
Нуржон ботир қўшиқ айтиб қайтар ошиб қир, даҳа.
•У-ҳў! Мана Тўқсонбойнинг қўрғони! Наҳ жаннат-ку!
Ичкарида базм шекиллик! Варанг кулги, қаҳқаҳа!»

Ҳа, бу унга тегишли иш! Нуржон шартта киради!
О-ҳо! Базами Жамшид шунда! Дошқозонлар осилган!
Ун-ўн бешта бойваччалар қимор сурар, қизлар, май...
Қаҳқаҳа авж! Бесўроғ-а? Хондан буйруқ ёзилган.

•Бас қилинсин кулги!» дейди Нуржон чиқиб ўртага
Ва бош узра кўтаради хоннинг зархат ёрлигин!
Ўртадаги уюм пулни жарима деб олади,
•Энди менсиз кўрсатмайсиз тишингизнинг бир оқин...»

О-ла! Бу гап баридан ҳам ошиб тушди чамаси!
Юртда ахир кўп қаҳқаҳа отадиган қани, ким?!
Шу бойлар-да, амалдорлар, ишбошилар, тўралар,
Камбағалга кулки учун ҳеч туққанми ою кун!

Яна бойлар, беклар зада. Нуржон эмас, бало бу!
Қутқаринг деб яна хоннинг оёғига ётдилар.
Хушомадлаб, ёғлаб, хонни кўтардилар фалакка,
Нуржонбойга қарғиш, чанчиш, таъна тошин отдилар.

Яна Нуржон қароргоҳда. Яна ўша-ўша гап!
Хон бу сафар жилмаймади, қаҳқаҳа ҳам урмади.
Ё қўрқдими, бул жарима солмасин деб ногаҳон,
Лекин гапни жингалаклаб, кўп чўзиб ҳам турмади.

Аммо Нуржон бўш келарми?! Таъзим қилиб кўп чуқур,
Деди: «Хоним, сизнинг давр — дориламон, тенги йўқ!

**Ҷамма ёқда Адолат, Ҳақ! Рухсат этинг, ман шундан
Оз-моз ушри кафсан олиб яшаб ётай тинчу тўқ...»**

**«Адолатдан? Ушр-кафсан?!» Уйга толиб қолди хон.
Нима десин? Йўқ деса, бу — адолат йўқ дегани!
Нонлож «Хўп, бўпти,— деди. Шундай, майли, яшайвер.
Одамларим энди лекин ранжимасин, бемаъни!»**

**Нуржон аста уйга қайтди. Лекин энди негадир
Юрагидан қўшиғи ҳам чиқмас эди баралла.
Назарида ё у, ё хон нимадандир янглишди,
Лекин нима масалада? Илғолмади бу палла!**

**Қисса тамом! Нега дерсиз? Нуржон ахир қаерда?
Шу-шу ундан бирор хабар эшитмадик мутлақо.
Адолатдан кафсан олиб яшайман деб кетганди,
Бойиб жимжит кетдимикин, очдан ўлганмикин ё?!**

РУҲЛАР

Руҳ

қабристон ёнидан ўтган йўлга чиқди.
Бир йўловчи шоша-пиша кетаётир.

Руҳ

йўловчининг бир таниши қиёфасига кирди,
уни тўхтатмоқчи бўлди:

«Ҳой, шошилма, бир гап бор!»

Йўловчи «таниши»га бир қараб қўйди-ю,
тўхтамади!

«Э! Йўлдан қўйма! Мамарайимга бир кўрсатиб қўяй!

Унинг гапи тўғримикин ё меники! Каллани ишлатиш керак,
каллани!»

Руҳ индамади. Аста қабрга қайтиб,

суяклари орасига кириб ётди:

«Тузук! Одамлар ўз сўзи, ўз орзулари учун
курашаётган эканлар!»

Руҳларни сукунат уйғотади.

Бир йилми, бир эрами вақт ўтди.

Руҳ

қабристон ёнидан ўтган йўлга чиқди.

Кимдир кўрингандай...

Юряптими? Туриптими?!

Руҳ

унинг қаршисида!

«Йўловчи ўз «таниш»ига қарамади ҳам!

«Ҳой, менга қара!» — чақирди уни Руҳ.

... ..

«Ҳой! Гап бор деяпман!»

... ..

Йўловчи бепарво. «Менга нега бақирасан?»
дегандай таънали бир қаради холос.

«Сенга муҳим янгилигим бор, ҳой...»

Руҳ

лоқайд йўловчининг хаёлидан ўтган
бир фикрни илғаб қолди. Йўловчи ичида: «Тавба,
ким билан кимнинг иши бор?! Мену, мулоҳазаму,
маслаҳатим кимга зарур? Гапирганимдан ҳам нима
фойда?!» деганди.

Руҳ

ларзага тушди!

Фарёд сола қабристон сари учди:

«Ўликлар! Ернинг юзи ҳам ўзимизга...»

МУАЛЛАҚ ТҮРҒАЙ

Кўпда ҳайрон этар бизни
 Табиатнинг ишлари.
 Барчага тенг бўлинмапти
 Имконлари, кучлари.
 Бир жойига боқсанг унинг
 Ранг, яшиллик уюлган.
 Битта жойи сариқ саҳро —
 Ҳар нарсдан тийилган.
 Ақлу идрок, фаросат ҳам
 Гоҳи шундай тақсимда.
 Бир жойида оқиллар хор,
 Бирда жоҳил таҳсинда.

Зўр ўрмонда ўз ризқин тинч
 Ошар экан тўрғайлар.
 Ўз қадимий дастурида
 Яшар экан тўрғайлар.
 Ниятлари — яшамоқдир
 Хушбахт, насл қолдириб,
 Бекор ишга уннамаслар,
 Қанотларин толдириб.

Қон, бу — қон-да! Унда исён
 Уйғонади гоҳ-гоҳо
 Ва тўрғайлар қавмида ҳам
 Туғилибди ёш даҳо.

Бир куни у кўк сайрида
Қайтиб ўзга шахт билан,
Танитибди қондошларин
Ўзи қилган аҳд билан:
«Жигарларим! Етар энди
Зах ўрмонда бекинмоқ!
Тонг отганда шукур қилиб,
Кун ботганда юкинмоқ!
Ақлимиз бор, кучимиз бор,
Кам йўқ тилда, забонда.
Шундай экан, бизнинг ўрин —
Ерда эмас, осмонда!
Келинг! Қўлни қўлга бериб,
Эртан барвақт турамиз!
Биргалашиб ўзимизга
Кўкда шаҳар қурамиз.
Барча емиш, ноз-неъматни
Ўша ерга қилиб жам,
Озод, эркин яшагаймиз
Самовотда шод-хуррам!»
Зўр гап! Кўплар шу заҳоти
Бунга тайёр чиқибди.
Кўп ичидан лекин қари —
Бир бузруквор чиқибди.
«Ўғлим, гапинг — орзуларинг
Жуда яхши, қойилмиз.
Қонимиз ҳам кўп эскирган —
Янгилашга мойилмиз.
Лекин кўкда сен айтгандек
Қалъа қуриб бўлмайди:
Само — бўш жой, унга лой ҳам,
Чўп ҳам уриб бўлмайди!»
Даҳо тўрғай қариянинг
Шарт бўлибди сўзини:
«Хурофот-ла бекитма сен
Қавмимизнинг кўзини!

Кўр эмасмиз, ҳув булутлар
Қандоқ сузиб юрибди?
Ана, кўкда қуёш, гондуз,
Ой муаллақ турибди!
Мен қурурман ул шаҳарни,
Догда қўйиб Кун, Ойни!
Тез етказиб турсанглар бас
Менга пастдан сув, лойни!»

Янгилик-да! Ҳайҳайлашиб,
Ухламасдан кутиб тонг,
Қавми тўрғай бу ғаройиб
Қурилишга урди бонг!
Даҳо тўрғай бир юксакка
Чиқиб тўрди муаллақ.
«Ишга олға, тез бўл!»ларга
Тўлиб кетди ҳамма ёқ.
Бир кун ўтди, ҳафта, ўн кун
Ўтди шу хил неча ой.
Даҳо тўрғай ҳамон кўкда,
Ҳамон сўрар сув ва лой.
Шунча меҳнат, қон, тер кетди,
Лекин... бирон самар йўқ.
Кўкда ёлғиз «меъмор» бору
Шаҳардан ҳеч асар йўқ.
Буни ҳамма сизди охир,
Элда эллиқ дерлар кўз.
Чинга ўхшаб қолди бугун
Кекса тўрғай айтган сўз.
Лекин Даҳо ҳамон кўкда —
Ўз аҳдидан қайтмайди.
Бўлмаслигин билса ҳамки,
Бўлмайди деб айтмайди.
Эсиз, шунча эмгак, умр,—
Бари кетди билинмай.
Ердаги кўп зарур ишлар

Қолиб кетди қилинмай...
Ииллар ўтди. Бугун ҳам гоҳ
Мен ҳам даҳо бўлай деб,
Кўп тўрғайлар муаллақдир —
Кўкдан чорлар «Сув, лой!» деб.
Қайда агар ул қушларга
Тушиб қолса кўзингиз,
Бу афсона бежиз эмас,
Ишонасиз ўзингиз!

КОМИЛ ХОРАЗМИЙНИНГ МУҲАММАД
 РАҲИМХОН II (ФЕРУЗ) ДАН
 РОССИЯ БИЛАН СУЛҲ ТУЗИШНИ СЎРАГАНИ

Хон ҳазратим, Сиз назм таъб, чўх теран назар,
 Хоразмнинг тарихида кўп бийик хонсиз!
 Сиз раият умидисиз, давлат сарвари,
 Улка агар осмон бўлса — Сиз Каҳкашонсиз!

Сизга аён: бугун чархнинг айланмоғида
 Юз очмоқда сирли-сирли сифатлар, ҳоллар.
 Бугун турмуш дарахтига солмоқда ғулув
 Гоҳи агар шўх насимлар, гоҳ қора еллар...

Бугун Жайҳун оқмоғида безовталиқ бор:
 Хоразмга бош урмоқда нолакор, беҳуд,
 Боис шулким, ўнг қирғоққа тирноқ ботириб,
 Сувга тумшуқ суқаётир қўш бошли бургут!

У — Тошкентга човут солган, забтига олган,
 Самарқандни қанот уриб айлаган вайрон.
 Чангалида ҳалигача бугланиб турар
 Кўп қардошлар ўз эрки деб тўккан қутлуғ қон!

Романовлар Русиясин қузғунидир у,
 Хоразмга ташлаётир чақчайган назар.
 Унинг тўймас кўзларида акс этмоқдадир
 Қул ва қарам бир сувратда Котдин то Хазар!

Кўзларида акс этмоқда, сийму зар талон,
Наслий мерос қўлёмалар ёқилган ва соб!
Кўрмоқдаман, минг-минг йиллик буюк ёдгорлар —
Тарихимиз чечаклари топталган, хароб!

Сизга аён, Самарқанддан сарҳанг Самсонов,
Қандай мактуб жўнатган шоҳ Александрга:
«О, гумбазлар бунда гашга теккундак юксак,
Энг аввало тенг этмоқ шарт шуларни ерга!»

Шу сингари турли-туман ҳодисотлардин
Гоҳ умид, гоҳ талвасада тошмоқда қонлар.
Қўшинингиз — қилич яланг, қўллар тизгинда,
Буюрсангиз қалбларини этар қалқонлар!

Ҳатто бир тўп бекларингиз дарғазаб, мағрур,
Чорламоқда қатоғонли жангларга элни.
Буйруқ, байроқ, барот талаб этмоқда улар,
Ва лекин мен... СУЛҲга қатъий боғладим белни!

Ҳа, ҳа! СУЛҲга! Афв этинг! Изн этинг! Мени —
Эътирозли назарингиз кул этаётир!
Демоқчисиз: эҳ-ҳе, шоир, шумиди, ҳолинг?!
Йўқми бизда келгиндини қувгудек ботир?!

Демоқчисиз, хўш, Хоразм тарихда қачон
Босқинчидан сулҳ тиланган риёкор, ялтоқ?!
Ушал шохли Искандарга тиз чўкдикми ё
Қутайбага эгилдими бизнинг ҳур байроқ?!

Демоқчисиз, Султон Санжар Жайхунни бўғди,
Сотмадик-ку ор-номусни бир кўза сувга!
Фахр эмасми Жалолиддин шернинг тақдири —
Битта ўзи шунча қирғин солгани ёвга?!

Хон ҳазратим, асосликдир эътирозингиз —
Аҳд-паймони бутдир юртнинг, бунга йўқ шубҳам!

Аммо қўшни хонликларнинг ушбу борда
Тутган йўли, расамади ҳайронлиғ, мубҳам!

Тошкент беги Бухородан Музаффархоннинг
Кўмагидан, нажотидан воз кечди! Нечун?!
Самарқанд ҳам, Бухоро ҳам маҳв бўлди ахийр,—
Ола огиз, араз-ғараз бўлгани учун!

Агар, худо кўрсатмасин, қўш бошли қузғун
Панжа ёзиб Хоразмга ташланса ногоҳ,
Замбараклар оловига берурмизми дош,
Ночор қолсак, ҳолимиздан ким бўлур огоҳ?!

Ҳеч ким! Ҳеч ким! Қўл етгулик қўшни йўқ энди!
Якка-ёлғиз киражакмиз қиёмат жангга!
Юрт қирилгай, тупроқ ёнгай, дарё қуригай,
Келгиндилар эга бўлиб қолгай ватанга!

Шу боисдан қаршингизда нолон турибман,
Шул боисдан «Сулҳ! Сулҳ!» дея чекмоқдаман гам!
Бу тадбирда йўқ ғурурлар лат егулик важ
Ва аксинча кўп ҳикматлар унда жамулжам!

Хон ҳазратим, сиз шоирсиз, гулнафас, комил,
Дунё сирин очоласиз — бекитиб сўзга!
Сулҳ эмасми — ер ва осмон мувосолиги,
Сулҳ эмасми — дарё бориб қуйса денгизга?!

Бир сулҳ борки — қуёш нури ер бирлан пайванд,
Шундан тупроқ уйғоқлиги, ҳаёт борлиги!
Бир сулҳ борки, унга исм Муҳаббат эрур,
Икки дилнинг бир-бирова шундақ зорлиги!

Бир сулҳ борки қўл ва танбур оралигида, —
Бу бирликдан янграр ажиб сўзсиз дostonлар!
Бир сулҳ борки, номи унинг Дўстлик, Иттифоқ,
Бир сулҳ борки, аҳил-тотув яшар инсонлар!

Ўрис шоҳнинг қўша бошли бургути бугун
Кўп дахлсиз ўлкаларга соларкан соя,
Сулҳ тузсайдик, буткул бошқа Русия билан
Танишардик, топар эдик собит ҳимоя!

Ул Русия бугун илм аҳлига пойтахт,
Ул — Оврупо маданият авжига кўзгу.
Темир йўллар қуриб берсин, дилгиром, пўшта,
Иттифоқи одил бўлсин, дўст бўлсин мангу.

Муддаоим ана шундай сулҳдир!

Ва лекин

Ерим, элим қолар бўлса ўзгага банда,
Сулҳ бор туриб — содир бўлса ҳар қандай босқин,—
Мен абадий исендаман, абадий жангда!

Х У М

1. Т а р и х ч и

Айланарди дастгоҳ ва замон,
 Айланарди олам безавол.
 Айланарди дунё кулолнинг
 Дастгоҳида парча лой мисол.
 Фақат кулол кафтидаги из
 Уланарди вақт ипига бот.
 Уни илғаб қолади шаксиз,
 Олис аср, олис бир авлод.

2. К у л о л

Айлан, менинг ёғоч дастгоҳим,
 Айлан, менинг ювош дастгоҳим,
 Бармоқларим инжилмас бир дам,
 Минг-минг қатла шукур худойга:
 Бахш этгандир аввал азалдан
 Менинг ризқи рўзимни лойга.

3. Х у м

Бу гапирган кулол эди. Мен —
 Олов билан бўялган хумман.
 Мен ҳам ердан яралдим, лекин
 Баданимда кезинар гулхан,
 Ўзни ўтга сололганларнинг

Утдан ўтар умрига саноқ:
Балки мен ҳам мангу яшардим,
Ҳамма замон кенг очса қучоқ.

4. Т а р и х ч и

Одамзодни даврон бешафқат
Утдан олиб ўтга солади,
Ўзлигида боқийлар фақат
Давронларда боқий қолади.

5. К у л о л

Мен кулолман, айлан дастгоҳим,
Хум ясайман, эҳ, антиқа лой,—
Сендан кўза ясамасмидим,
Қизлар базми аро ҳойнаҳой,
Гулгун ёниб ташир эдинг май;
Ё токчада дунёни ўйлаб,
Сўйлар эдинг гулларга сириг.
Лекин тақдир тадбирдан қаттиқ
Келмоқдамиш биз сари босқин.
Ёвда йўқмиш бундай тўқ ҳаёт,
Унмас эмиш ерида гиёҳ,
Дон-дунини юрт қилмоқда гум,
Бунга эса асқотади хум!
Айлан, менинг ёғоч дастгоҳим,
Айлан, менинг ювош дастгоҳим.

6. Т а р и х ч и

Айланарди дастгоҳ ва замон,
Айланарди олам безавол,
Босқин бўлди юртда бир замон,
Ким соғ қолди, ким кўрди завол,
Кулолхона ичра бир куни

Кирди янги шоҳнинг жаллоди,
Деди: «Нечун ясайдурсан хум,
Нечун юртда йўқ ғалла оти,
Донни қайга айладилар гум?»

7. Кулол

Дўқларига чидолмадим, мен,
Бир кулолман — рўзгор жўжабир.
Ким не деса бажараман тенг,
Бу хулқимга лозимми таъбир?!
Қайси рангни хуш кўрса замон,
Иккиланмай бураман дастгоҳ.
Биламан-ку ахир ҳаммасин:
Ким хум олган, ким кўмган ғалла!—
Гапирмасам кетади калла,—
Жаллодига йўл бошладим жим...

8. Тарихчи

Босди юртни душман галаси,
Босқинчида ўзбошимча эрк.
Жўмардларнинг кетди калласи,
Ҳаётидан кўтарилди кўрк.
Келтирдилар кулолни шоҳга:
«Хўш... хумларни сенми кўрсатган?!»
«Ҳа, буюк шоҳ, мен... ожиз банда...»
«Тилла беринг бунга бир лаган!»
Хўп иршайди кулол ва лекин
Шоҳ ташлади ўзга бир савол:
«Ул хумларни сен ясабмидинг?»
Қотиб қолди кулол лой мисол,
Шоҳ қўл силтди, жаллодга шу бас,
Бу дегани: «Калласини ол!»

9. Кулол

«Мен... кул... о... о...»

10. Хум

Мен хум бўлган эдим бир онлар,
Энди сопол парча бор-йўғим...
Авлодларга солар гумонлар
Кашф этилган ҳар бир синиғим.
Жисмимда ул дамлар изи бор,—
Аждодларнинг қолдирган сўзи!
Уқий олур мени шу одам,
То шувитмас юртида юзи.
Кечмишлардан бир зеру забар —
Сабоқ эрур менинг бу таним:
Ҳар келгинди кўза синдирар,
Сотқинларга қолса Ватанинг!

11. Тарихчи

Айланарди дастгоҳ ва замон,
Уланарди вақт ипига бот,—
Уни илғаб қолади, шаксиз,
Олис аср, олис бир авлод!

ГУРЛАН ДЕГАН ЖОЙНИНГ НОМИ

Гурлан гаройиб юрт.

Гурланликлар ўзбекнинг бек уруғи.

Гўё: «Гургон», «Журжон», ҳатто «Гурганж»

деган дунёга маълум номлар ҳам

«Гурлан»нинг бузиброқ айтилгани».

Гурланликлар қадимдан аҳил.

Ҳейвоқни неча бора қиргин этган Жунаид Гурлан билан сипо,
қўрқиб саломлашган.

Бухоро қолмай, Самарқанд қолмай,

канизаклар йиғган Исфандиёрнинг маҳрамлари Гурланга
келганда, туяларига ўт қўйиб, қувилган. Ўғирлаб кетилган
гурланлик қиз ҳам хонга розилик бермагани учун қирқ
қулоқли қозонга ташлаб, қайнатиб ўлдирилган.

Гурлан атрофи қишлоқларида минг, қиёт, қўнғирот, мангит,
кот, боғи олон, уйғур, қонгли, қатагон, тўқсон, чўболончи,
сарт, юз, қипчоқ... каби уруғлар номи сақланган.

Гурланнинг энг эски номини чоллар «Тўрт тўқсон гурлан» деб
эслайдилар. Қадимги Гурланнинг тўрт улкан дарвозаси
бўлиб, биттаси машҳур Замаҳшар шаҳрига туташган жойда,
яъни ҳозирги Тошҳовуз шаҳрига яқин бўлган.

Хўш, Гурлан дегани не?!

Амударё Хоразмдан оқа бошлаганига қанча вақт бўлган?!

Гурланликлар ўша вақтда пайдо бўлганлар. Кўп қиргин-
лардан омон ўтган қурч, бутмағиз, оғзи бир, котхудо, бек
уруғи Гурлан!

Сўнги бир огир қиргинда бу ерда бири кўр, бири ланг-шол,
иккита чолу тўрт-беш нафар ўғил-қиз гўдаклар омон қолишибди.

Улар ҳам қазои муаллақ қўлида эдилар.

Ланг: «Қори! Бу дунёда сен билан бизнинг ҳисоб-китобимизнинг охири кўриниб қолди! Мана бу полапонларга жоним ачияпти!»

Кўр: «Ҳали шундай кунларга қолдикми?»

Дод-вой, туёқ ва темирларнинг жарангини эшитдим, куюнди ва чаңг-тўзонни гуйдим холос. Юрт не аҳволда, баён эт! Сенинг кўзларинг бутун! Тириклик аломатлари борми?!»

Ланг:

«Бор, қори, бор! Ёнмай қолган дон-дун топиладиганга ўхшаяпти. Лекин оёғим шол-ку! Бир қадам ҳам жиллолмайман! Соғ бўлсам, омон қолган ризқ-рўзни йиғиб, мана бу гўдакларни ўлимдан сақлаб қолардим!»

Кўр: «Қани кўзларим кўрса...»

Ланг: «Қани оёқларим босса...»

Йиғлашиб бир кечани ўтказибдилар.

Икки кеча ўтибди. Уч...

Кўр кўролмайди, шол юролмайди.

Гўдаклар йиғламоқдан бери — чалажон сувратга келибдилар.

Ланг: «Қори, оёқ-қўлинг бут, мени кўтару гўдаклардан узоқ-роққа обориб ташла! Уша ёқда ўлай!

Бир амаллаб қайтарсан!»

Кўр: «Мен ҳам кетаман!»

Кўр лангини кўтариб йўлга тушибди...

Ланг: «Тўхта! Мана бу уйнинг эшиги очиқ... Бир нималар кўриняпти ичида!»

Кирсалар, ҳар ҳолда егулик бир нималар топилибди! Қувонишиб, ўлжаларни олиб, яна шу тахлитда бирга ортга, гўдаклар олдига қайтибдилар.

Ҳаёт тантана қилибди!

Тарихнинг даҳшатли суронларидан ўз шажарасини шундай сақлаб қолган Гурлан бу!

«Гурлан» дегани — «Кўр», «Ланг» бобонинг исми!

Икки исм! Битта ҳаёт! Битта эл!

ЭНГ СҮНГҮГҮ ХАЗИНА

Худойберди Дониёровга

Кўп қизиқдир кўҳна мозий тақрири,
Кўп қизиқдир унда халқлар тақдири.

Агар кимдир машҳур эса қадимда,
Йўқдир бугун у ҳеч кимнинг ёдинда.

Кимдир кеча хору хасга юрса тенг,
Бугун унинг шон-шуҳрати кўкда денг.

Наҳот ҳеч ким боқий умр олмаса,
Наҳот ҳеч бир зот устувор қолмаса?!

Савол кўпдир, аммо чархда тиним йўқ,
Гўё унда ҳеч нарсага қўним йўқ!

Шу тахлитда замин-замон дўнипти,
Ҳамма шунга кўнипти.

31

Бир катта, бири эса кичикроқ,
Икки уруғ ўтган экан эски чоқ.

Ери, эли беҳад катта бирининг
Ва ҳар жиҳат қўли калта бирининг.

Халқнинг феъли ўз ерига ўхшаркан:
Катта уруғ ялқов, лоқайд яшаркан!

Кичиги-чи, қайнаган қон, ишчан эр,
Меҳнатидан зар туғаркан ҳар кафт ер.

Ендош яшаб, доим ол-бер қилишиб,
Ҳеч беғараз боришиб ҳам келишиб,

Бул иккови чин қўшнига дўнипти,
Ҳамма бунга кўнипти!

III

Катта мулкка, катта ерга ўчлар кўп,
Зимдан қараб, тиш қайровчи кучлар кўп.

Бир кун улли уруғни ёв босибди,
Нақ ғоз узра қирғий қанот ёзибди.

Кўп қирибди ёв бепарво элатни,
Бошига ҳам солибди хўп кулфатни.

Хўш, кичкина қўшни-чи, у тийран, қурч,
Жим турдими, йўқ, ёрдамни билди бурч!

Шундай қилиб икков бир саф бўлдилар,
Ёвни бирга олқон-талқон қилдилар.

Уруш тугаб, қўшни дўстга дўнибди,
Ҳамма шунга кўнибди!

IV

Мана базм! Ичар икки оқсоқол,
Катта қучиб кичкинани, айтар ҳол:

«Зўр синовдан бирга ўтдик, бердик дош,
Оға-ини бўлдик энди қариндош!»

Ғалабада сўзсиз улкан ҳиссанг бор,
Кам-кўстлар кўп... яна сал-пал қарашвор...♦

Бу мақтовдан кичик бошлиқ жўшибди,
Тилни тилга, элни элга қўшибди!

«Э, ол!»дебди топган-тутган борини,
Аямабди ҳатто сийму зарини.

Ул оғага, бул укага дўнибди,
Ҳамма шунга кўнибди.

V

Ога уруғ катта-да! Ҳеч тўймас, денг,
Инича ҳам «илтифот»ни қўймас, денг!

Боғин ташир, донин ташир, чорвасин,
Тўйдирмоқнинг лекин топмас чорасин!

Иш не ҳолга етибди денг, алқисса,
Укасига заҳмат ортмиш тўрт ҳисса.

Кўргани ҳам, билгани ҳам даласи —
Шунда ўтар энди ҳар бир палласи.

Санъат, билим, камол қайда, унутдир,
Орзу-армон, хаёл қайда, унутдир.

Ахир нечук ини қулга дўнибди,
Ҳамма шунга кўнибди?!

VI

Элнинг бутун аҳволдан хабардор
Яшар экан бир донои бузруквор.

Уни олиб эл бошлиққа борибди,
Бориб барча дарди ҳолин ёрибди.

Бошлиқ дермиш: «Биз кичкина — у катта,
Евлар кўпдир, ҳимоя йўқ, қўл калта!»

Доно дебди: «Юртга бир боқ, оқсоқол,
Унда ҳали ўзи билмас зўр ганж бор!

Бу ғурурдир! У — ҳар қалбнинг қаърида!
Шуни уйғот ҳали имкон борида!

Уйғотолсанг — халқинг халққа дўнади,
Йўқса буткул сўнади!»

VII

Кўп қизиқдир кўҳна мозий тақрири,
Кўп қизиқдир унда халқлар тақдири.

Агар кимдир машҳур эса қадимда,
Бугун йўқдир у ҳеч кимнинг ёдинда.

Кеча кимдир хору хасга юрса тенг,
Бугун унинг шон-шуҳрати кўкда денг!

Хўш, не бўлди кичик уруғ тақдири,
Бугун қандай унинг ҳоли тақдири?!

Ул эл ўзда ғурур пайдо этганми
Ё энг сўнгги хазина ҳам йитганми?!

Ким билади?! Шунча замон дўнгандир!
Балки бордир, балки буткул сўнгандир...

АРСЛОН ВА ҚАФАС

У бўкирса дарахтлардан қулар уялар,
 Куз барглари ерга ташлар ўзларин гаранг.
 Булоқ суви лойқаланар ўн чақиримда,
 Кўрсичқонлар инларига сиғарлар аранг.

Овга чиқса... гўё самум хуруж этгандек,
 Шарт узилар ўрмон ичра қувноқ мусиқа.
 Нақ элакка тушган каби қалқийди ўрмон,
 Жонзот ғойиб турган-турган ернинг ўзида.

У шундай зўр, у шундай ҳур, шундай ягона,
 Эрк тимсоли, куч тимсоли, кўлам тимсоли.
 Лекин ҳаёт ҳам илдиз, ҳам шохдир бир онда,
 Ким бўлмасин шу қисматдан бўлолмас холи.

Мана неча кундир, уни излар овчилар,
 Гоҳо қамал қиладилар, қоңирарлар гоҳ.
 У безовта: не бўлганин билмай дарғазаб,
 У билмайди: нега одам унга қазир чоҳ?!

Арслон осон мағлуб бўлмас, солиб амонга
 Нечаларнинг мажақлайди қуролин; ўзин
 Бир амаллаб уйқу пишанг отиб йиқитиб,
 Келтирарлар бир шаҳарга боғлашиб кўзин...

Уйғонади: не кўргулик?! Зил-замбил қафас
 Фил сонидек темир ила ўралган ҳар ён.

Қани уйи, қани ери, қани озодлик
Ва у мутлақ ҳоким бўлган поёнсиз ўрмон?!

Ҳеч бири йўқ! Исён! Исён! Қўзғолок! Ётма!
Қайир, бура темирларни! Узиб-узиб от!
Анов кимлар! Икки оёқ зўравонлар ким?!
Ҳей, яқин кел! Сенлар боис бузулди ҳаёт!

Фитна билан, хоинона боғладиларинг!
Бирортанг ҳам чиқолмадинг курашга рўй-рост!
Ура қазиб, оғу билан олдинглар қўлга!
Не кураш бу? Ҳайвонларга лекин эмас хос?

Шу тариқа арслон кун-тун безовта бўрон,
Неча оғир қафасларнинг етди бошига!
Мурасага келтиролмай, мана неча ой,
Тинчитарлар уйқу дори қўшиб ошига.

Фурсат ўтди, муҳлат ўтди — чарчади арслон,
Чарчамади лекин кураш, қафас бузишдан.
Уни қайғу, умидсизлик чарчатгани йўқ,
У чарчади уйқу дори, ўлакса гўштдан...

Ҳа, чарчади. Жуда ёмон чарчади, сўнди,
Кўксидаги олов, шиддат мудроққа дўнди.
Атрофига боқса: қанча жондор қафасда!
Демак, бир гап бордир-да, деб, шунга ҳам кўнди.

Гап шу! Энди бир маромда ўтади кунлар.
Ўрмон, тоғ-тош, йилдиримдек югуришлар йўқ.
Эрк рамзи деб кўрсатишар болакайларга,
У-чи, мудрар. Гоҳ ҳомуза тортар — қорни тўқ...

Мана кимдир тозалашга кирди қафасни,
Чиқиб кетди. Ҳой! Эшик! Ланг қолди-ку шундоқ?!
Арслон сакраб ёпиб олди устидан уни...
Ахир ҳали ухлаб қолса... Шуниси тинчроқ...

ҲАҚҚУШ ҚИЧҚИРИҒИ

Ҳаққуш ҳақида эшитганмисиз?!

Қулоқ солинг:

Б о г о л о н ривояти бу!

...Бор-йўқ шарпалар, садолар тиниб,

Юлдузлар ҳам оқмай турадиган дақиқалар бўлади тонг олдидан!

Табиат гўё бутун осмонни

кимнингдир келишига тайёрлаб

бўш ва тинч қўйганга ўхшайди.

Шу пайт ҳар чақиримда бир марта «Ҳақ-қ!» дея чақириб

Ҳаққуш ўтади теран ором қўйнида ётган ер ва осмон оралигидан!

Уни на кўриб бўлади,

на қаёқдан келаётганини-ю, на қаёққа кетаётганини

билиб бўлади!

Одамлар унинг овозини эшитиб:

«Шукр, олам осойишта, юрт фаровон, ҳақиқат барқарор

ёкан!» деб, тонгни ўз орзу-ўйлари билан кутиб оладилар!

Айтишларича, Ҳаққушнинг қичқирлигини бошқа садо бўлиб

юборса, ёмон бўлади!

Болалигимда эшитгандим бу гапларни:

«Қайда тўқлик, анда шўхлик!»

Тўкин ҳаёт кишиларнинг арзимас эрмакларга машғуллигини

кўпайтиради!

Кимдир арзимаган баҳсда ютилиб, «Ҳаққушни отиб оламан

бир ўқ билан! Бари бир ҳеч нима бўлмайди!» дебди.

Милтиқ гумбирлаши босиб кетибди Ҳаққуш овозини ўша кун!

Кампирларнинг гапларига қараганда,
1941, 22 июнь тонготари экан ўша кун!
Ҳамма болаларнинг оталари, оғалари
қаёққадир — қоронғуликка кетишибди ўша кун!
Оналар, келинлар, сингиллар фарёд кўтаришибди ўша кун!
Даҳшатли кун бўлибди ўша кун!
Қишлоқда ҳаёт энди файз-фараҳсиз бўлиб қолибди, аёлларнинг
ширмой юзлари тандирдан оқиб тушган нондек қорайиб-қуниб
қолибди, сингиллар эрга тегмаёқ кампирларга дўниб қолибди,
қишлоқ четидаги қабристонга кўплаб бойқушлар қўниб қолибди...

Болалигимда эшитганман бу гапларни.
Болалик — тинглаш ва ҳайратланиш даври!
Болалигимдан шу эсдалик бўлиб қолган.

«Ҳақ-қ!»
Қаердан келаяпти бу овоз?!

«Ҳақ-қ!»
Ҳаққуш қайтиб келибди бугун Боголонга! Юртимизга!
Осмонимизга!

«Ҳақ-қ!»
Бу сирли чақириқни ўз қулоғим билан эшитдим! Катта ўриги-
мизнинг тагида. Ҳаққушнинг кўк тубидан келган нажиб қичқи-
ригидан уйғониб кетдим!
Бу овоз — юрагимдан чиққан садодек, кимгадир айтишим зарур
сўзимдек.

«Ҳақ-қ!»
Нариоқда ётган бувим «Шукр...» деб ўзича сўзланиб, яна уйқуга
кетди.

Ҳаққуш қичқириғини эшитяпман.
Ёнма-ён ўша, болаликдан эсдалик — саросима:
мана ҳозир ёт бир гумбирлаш, ёт бир садо бўлиб
юборадигандай Ҳаққушимнинг овозини!

КАМАЛАК АФСОНАСИ

Дўсжон Матжонга

Хоразмга эрта кўклам
 Ажабтовур келади.
 Осмон бўйлаб пахмоқ-парқув
 Булутлар шан елади.
 Кўм-кўк қирда оқ қўчқорлар
 Отишгандек шаталоқ,
 Шох ташлашиб чопар улар
 Қўзгаб чақмоқ, қалдироқ.
 Худди шу дам қуйиб қолар
 Кумуш ёмғир жаранглаб
 Ва қуёш ҳам булут ёриб,
 Пастга боқар аланглаб.
 Худди шу он юз очади
 Бўёқ ўйин манзара:
 Шуълаларга чўмилади
 Ҳар бир томчи, ҳар зарра.
 Булут орти — Ёғду кўлдан
 Очилару бир тўғон,
 Етти рангли нур шаршара
 Ерга оқар ёйсимон.
 Бу камалак! Лекин унинг
 Бошқа номи ёдимда:
 Ҳасан-Ҳусан ўқ-ёйи деб
 Аталмишдир қадимдан.
 У кўринса, яхшиликка,
 Тўқинликка йўйишиб,

Деҳқонлар ҳам шодланаркан
Шукр-шукр дейишию.
Келинчаклар унга боқиб
Сочларини тарарлар.
Шундай қилсак эгиз ўғил
Туғамиз деб қарарлар.
Уни денгиз йўллар экан
Борлиқ гўзал бўлсин деб,
Осмон тиниқ, тупроқ бўлиқ,
Боғлар асал бўлсин деб.
Бу ҳикматлар хаёлимни
Тортар эди ҳар ёна.
Кўп сирлардан огоҳ этди
Бир қадимий афсона.

Эмиш... қадим Боголонда
Бир сой тошқин оқаркан.
Соҳилида не-не боғлар
Яшилланиб ётаркан.
Ҳасан-Ҳусан — эгизаклар
Думаланиб, довлашиб,
Чопарканлар бунда шўх-шўх,
Капалакдек қувлашиб.
Бир кун улар сойга ётиб
Ўйнашиб ўз аксини,
Кўрибдилар сувда алп бир —
Баҳодирнинг расмини.
Тиклансалар: оқ дулдулда,
Жаранг тилла ясоқда,
Бир чавандоз кулиб турар
Шундоққина қирғоқда.
«Баракалла, эгизаклар, —
Дея яқин кебди у.
Исмингиз ҳам назаримда
Ҳасан-Ҳусан, дебди у.
Жангчи оғанг зўр савашга

Бораётир, дебди у.
Қай бирингиз чаққонроқсиз.
Қайсинг ботир, дебди у.
Кўза-пўза келтиринглар,
Босай чанқоқ, дебди у.
Сиз қайтгунча ясаб турай
Зап ўйинчоқ, дебди у.
Эгизаклар шод қийқириб,
Жўнабдилар кўзага.
Ўйинчоқ ҳам тайёр бўбди
Улар қайтгач изига.
Сирли йўлчи тол чивикдан
Ўқ-ёй ясаб шу замон,
Болаларга тутқазибди,
Сув ичибди беармон.
Сўнг йўрғасин озод қўйиб,
Кетибди ўз йўлига.
Эрмак бўлиб қобди ўқ-ёй
Болакайлар қўлида.
Ботир айтган ўгитларни
Улар дилда тутишиб,
Тошми, тўнка танлабдилар
Ўққа нишон этишиб.
Шу тахлитда ўйин билан
Вақт ўтса ҳам неча ой,
Ҳасан-Ҳусан қўлларидан
Тушмас экан ҳамон ёй.
Охир буткул эрдан чиқиб
Жангчининг ҳам сўзлари,
Ҳеч ўйлэмай отибдилар
Не илғаса кўзлари.
Қушларни-ку, айтманг, бари
Ет жойларга учибди.
Ҳатто беҳи, олма пишмай,
Ерга «тап-тап» тушибди.
Энди ўқ-ёй аста-секин

Сабаб бўлиб жанжалга,
Ака-ука бир-бирин гоҳ
Олибдилар мўлжалга...

Бир кун улар сал олисдан
Вир шарпани сездилар.
«Бизнинг боққа кирган ким?!» деб,
Ҳатто ўқ ҳам уздилар.
Ҳа, аллаким келар эди,
От устида букчайган.
Йўргаси ҳам қоқ устихон,
Кўзлари пуч, чақчайган,
Чавандознинг сахтин кўрсанг,
Эгни-боши минг пора.
Синиқ қилич, тешик қалқон,
Ҳамма ёғи қон, яра.
«Болаларим...» дебди ҳорғин
Сўз бошлабди бир аҳвол.
Бирдан жимиб... чор атрофда
Сезиб бузғун ва малол,
Боққа маъюс назар солиб,
Болаларга қарабди.
Ич-ичидан зил кетибди,
Тагин кўза сўрабди.
Бунга Ҳасан-Ҳусан анча
«Сен бор-мен бор» қилибди.
Сўнгра жеркиб хор йўлчини,
Нарироққа жилибди.
Шунда отлиқ обди қиндан
Ярқираган бир ханжар.
«Буни совға қиладирман
Кўзага ким борса гар!
Талашманглар, сиз келгунча
Ўқ-ёй менда қолади.
Ким тез келса, ўқ-ёйни ҳам,
Ханжарни ҳам олди!»

Кўзи чақнаб икковининг
Бирдан шошиб қолишиб,
Чопибдилар бир-бирининг
Оёғидан чалишиб.
Ўзи бир пайт ясаб кетган
Ёйга боқиб чавандоз,
Оғир, дардли ўйга төлиб,
Эгар узра туриб ғоз,
Алам билан, ўкинч билан
Сойга отиб камонни,
От сурибди кўзлаганча
Номаълум бир томонни.
Бу ёқда-чи, Ҳасан-Ҳусан
Тортқилашиб кўзани,
Боққа қайтиб, ҳеч кимсанинг
Кўрмабдилар изини.
Ҳайрон бўлиб, гирён бўлиб
Чопибдилар ҳар томон.
«Ким у бизни алдаган, деб,
Ажинами ё шайтон?!»
Шунда бехос тилга кириб
Шовлаб оқиб ётган сой,
Гапирибди бўлган гапни,
Қайга кетганин ҳам ёй!
Уни ботир жаҳл билан
Сойга отиб кетибди,
Оқиб-оқиб, ёй қачонлар
Дарёга ҳам етибди.
Кўп ўйламай, инилар тез
Дарёга ҳам кебдилар.
Етиб келиб, ёйни бер деб,
Арзи ҳол ҳам дебдилар.
Дарё мавжкор бош чайқабди:
«Қайтинг, қайтинг, ҳой, изга,
Ўқ-ёйингиз аллақачон
Бориб етди денгизга!»

Ака-ука қулоқ солмай,
Денгизга ҳам кебдилар.
Етиб келиб, ёйни бер деб
Арзи ҳол ҳам дебдилар.

Шўхлик қилган мавжларини,
Ҳайдаб қумлоқ қирғоққа.
Кекса денгиз ўй сураб ҳув,—
Боқиб узоқ-узоққа.
У чўнг тўлқин-қўлларини
Ёйиб икки томонга,
Дебди: «Яроқ бериб бўлмас
Ҳеч қачон ҳам инсонга!
Сизларга ёй берган ботир
Менга келди афсус еб,
Ёй ўрнига болаларга
Бошқа бир не қайтар деб!
Кўп ўйланиб, ул ўқ-ёйдан
Бошқа нарса ясадим.
Сабоқ бўлсин деб номини
«Ҳасан-Ҳусан» атадим.
Бу ҳам қурол, лекин отмас,
Қирмас жумла-жаҳонни.
У руҳ берар, қувонтирар
Табиатни, инсонни.
Уни кўрмоқ истасанглар,
Орқангизга қайтинглар.
Гапларимни бориб барча
Дўстларингга айтинглар.
Юртингизга келаси йил
Эрта баҳор келган чоғ,
Осмон тўла пахмоқ-парқув
Булутлар шан елган чоғ,
Кўм-кўк қирда оқ қўчқорлар
Отишганда шаталоқ,
Шох ташлашиб чопгай улар

Қўзгаб чақмоқ-қалдироқ,
Худди шу дам қуйиб қолгай
Кумуш ёмғир жаранглаб
Ва қуёш ҳам булут ёриб
Пастга боққай аланглаб.
Худди шу он юз очгайдир
Бўёқ ўйин манзара;
Шуълаларга чўмилгайдир
Ҳар бир томчи, ҳар зарра.
Булут орти — Егду кўлдан
Очилару бир тўғон,
Етти рангли нур шаршара
Ерга оқар ёйсимон!
Бу — Камалак! Энди унинг
Ўзга бўлар номи ҳам.
Ҳасан-Ҳусан ўқ-ёйи деб
Интиқ боқар ҳар одам.
У кўринса, яхшиликка,
Тўкинликка йўйишиб,
Деҳқонлар ҳам шодланарлар
Шукр, шукр! — дейишиб.
Келинчаклар унга боқиб
Сочларини тарарлар,
Шундай қилсак эгиз ўғил
Туғамиз деб қарарлар.
Шу боисдан энди доим
Суюк бўлиб қолар у,
Шу боисдан осмон қадар
Буюк бўлиб қолар у!

ДУНЁНИНГ ЧЕГАРАСИ

Океан деймиз,
 Денгиз,
 Дарё,
 Кўл,
 Ҳовуз,
 Томчи,
 Зарра...

Йигирма ёшида тахтга ўтирди шаҳзода.
 Қайсарликда отасидан ҳам ўткирди шаҳзода.
 «Менман», деди шаҳзода,
 «Мен!» деди шаҳзода,
 Қутурди шаҳзода!
 Кекса донишмандни чорлаб,
 Икки кўзи чўғдек порлаб
 «Вир умр тахтнинг остонасини яладинг,
 Отамга наф бермадинг, таладинг,
 Илминг билан қани нимага ярадинг!»
 деди.

«Қани, бир, икки, уч!
 Олдимга туш!
 Чегарасини кўрсат оламнинг,
 Қилмаганини қилай отамнинг!
 Дунёни забт этиш бўлди муродим,
 Ололмасам, бошқа қўяман отим!»

- ◀Болам▶, деди донишманд...
- ◀Ақл ўргатманг, айтманг панд!▶
- ◀Болам...▶
- ◀Гапни қил кам...▶
- ◀Қийин, қилиб бўлмас иш бу, уннаманг...▶
- ◀Кўрсат... ё дор!▶
- ◀Кўрсат... ё дор!▶

Кетишди.

Юртнинг четига етишди.

Салтанат чети айлана девор,

Булар етган жойда қўш дарвоза бор.

◀Бу — дунёнинг четимас!▶

Тўғри... Ҳув карвонга бир солинг назар!

Бир қатор кирмоқда, бир қатор чиқар!▶

◀Кўр эмасман! Бу доим шундай!▶

◀Истаган туяни тўхтатинг, шошинг,

Сўнгра устидаги сандиқни очинг!▶

Нима бўйсунмайди шоҳнинг амрига.

Туя тўхтатилди. Сандиқ очилди...

Во ажаб, бу не сир?!

Сандиқ ичида

Ғалати манзара, ғалати ҳолат.

Худди ташқарининг ўзи —

Салтанат,

Девор,

Қўш дарвоза,

Икки саф карвон,

Бир кирмоқдадир, бири чиқмоқда!

Ва ҳар бир туяда

Шундай сандиқ!

◀Бу не гап?!▶

◀Истаган туяни тўхтатинг, шошинг,

Сўнгра устидаги сандиқни очинг!▶

Нима бўйсинмайди шоҳнинг амрига?!
Бу туя ҳам тўхтади,
Сандиқ очилди...
Во ажаб, бу не сир?!
Сандиқ ичида
Ғалати манзара, ғалати ҳолат!
— Худди ташқарининг ўзи!
Салтанат,
Девор,
Қўш дарвоза,
Икки саф карвон,
Бирини кирмоқда-ю
 чиқмоқда бири!
Ва ҳар бир туяда, шундай
 қўш сандиқ!

«Бу не гап?!»
Шаҳзода ҳайратда бир оз.
«Яна бир туяни
Тўхтатинг,
Ва ундаги сандиқни очинг!
Кейин йўл оламиз яна нарига!»
Нима бўйсунмайди шоҳнинг амрига?!
Туя тўхтатилди,
Сандиқ очилди...

Во ажаб, бу не сир?!
Сандиқ ичида
Ғалати манзара, ғалати ҳолат?
Худди аввалгиларнинг ўзи!
Салтанат,
Девор,
Қўш дарвоза,
Икки саф карвон,
Бирини кирмоқда-ю, чиқмоқда бири!
Шаҳзода бу сафар индамай,

Шитоб,
Яна сандиқ очди,
Сандиқ ичида яна сандиқ чиқди,
Яна ўша ҳол.
Шаҳзода уни ҳам тўхтатди дарҳол...
Ва тинмай шундай
Сандиқлар ичига кираверди у,
Яна сирлар сари юраверди у!
Қирқта сандиққача тушганда,
Аста
•Бўлди...• деди.
•Чексиз экан чамаси?!
Чарчадим...
Бир дам олай!•
•Кўзгуга бир қаранг, шоҳим, кўзгуга...•
•Кўзгуга?!... Воҳ...•
Бирдан сесканиб кетди шаҳзода.
Кўзгуда забардаст шаҳзода эмас,
Соч-соқоли оқарган мўйсафид кўринди...

•Ё фалак! Бу не ҳол! Жаллод!
Фирибгар, жодугар, сен мени алдаб,
Қаритиб қўйибсан кунимдан бурун!•

•Йўқ, йўқ! Ўзингизда гуноҳ, шоҳим.
Уруш, босқинчилик илми ила маст,
Қирқ сандиқ очдингиз,
Ва бунинг учун
Қирқ йил сарф этдингиз, ўзингиз билмай.
Бугун олтмиңдасиз!
Ва билдингизки,
Дунёни забт этмоқ мумкин эмас ҳеч,
Бундай мақсад ила яшаш зўр гуноҳ!•

БИР ХИВА — ИККИ ҚАЛЪА

Хивада қалъа бор қалъа ичинда:
 Бири Ичон қалъа, бириси Дишон.
 Машҳурдир бирининг номи очунда,
 Бири нураб ётар беназар, бешон.

Не сир бу? Бир ёнда мовий тафаккур
 Қулф уриб турибди осуд, беозор.
 Бир ён — тенгсиз жангда енгилган мағрур
 Ботирнинг лошидек қаровсиз ва хор.

Ичон қалъа бугун — Хоразм фахри,
 Баҳорнақш гумбазлар, минор, сардоба...
 Шундадир ул буюк Маҳмуднинг қабри,
 Шундадир шон, гурур... Дишон — хароба...

Халқимнинг устувор руҳи — зўр даҳо
 Мангулик топгандир Ичон қалъада.
 Уни бузмасин деб тур-турфа бало
 Қалъа тикланилган Дишон — далада.

Азалий беомон бир ҳукмдир бу:
 Одам — Дишон қалъа, орзуси — Ичон!
 Оз яшаб кўп мушкул кўрса ҳамки у,
 Руҳин қолдирмоғи мумкиндир омон.

Мен бугун Хивада виқорли турган
Асрий ёдгорлардан туяркан маъни,
Дедим: умр ҳикматин бобонгдан ўрган,
Асрамоқни ўрган Ичон қалъани!

ҚАРҒА НЕГА ҚОРА?

— Қора қарға, қора қарға, «қор-р» қарға,
 Сөздан қора яна нима бор, қарға?!
 — Қарға, нега қоп-қорасан, қосовсан,
 Тилинг чучук, «қор-р»иллайсан, соқовсан?!
 — Нега қавминг гоҳ баландлаб учади,
 Пастлаб учса нега совуқ тушади?!
 Нечун фақат ўлаксадир емишинг,
 Қушсан — гўштинг ҳаромдир, не қилмишинг?!
 — Шунча хунук сифатларга бўлиб эл,
 Яна нечун умринг сенинг уч юз йил?!
 ...Шу тахлитда сўзлар айтиб калака,
 Қарғаларни қувлар бир тўп болакай.
 Узоқ кетмас, хафа бўлмас ул қушлар,
 Едга келмас ғазабланиш, чўқишлар.
 Охир лекин гаплар, дейман, тузлади,
 Энг кекса бир қарға вазмин сўзлади:
 — Шумтакалар, шумтакалар! — деди у,
 Бир гап айтай, ҳой укалар, — деди у.
 Бизни худо қарғани етади,
 Сизларники ортиқчалик этади.
 Айтай, тингланг, балки сабоқ бўлади,
 Асли бизнинг зотимиз Оқ бўлади!
 Оппоқ эди қанотимиз, паримиз,
 Хизмат этар эдик ҳаққа баримиз.
 Ҳимматимиз дастур Арши аълога,
 Хизматимиз манзур Арши аълога!

Минг аср биз шундай номдор яшадик,
Пайғамбарга тангридан хат ташидик.
Минг аср биз маҳрам бўлдик самога,
Минг аср эл бўлдик тангри таолога.
Касбимиз жўн: парвоз этиб ҳар эрта,
Ҳақдан пайғом етказмаклик шу ерга.
Пайғамбардан жавоб хатин олиб тез,
Яна ҳаққа бўлар эдик юзма-юз.
Шу тахлитда минг-минг аср яшадик,
Ҳалол ишлаб, ҳалол ошни ошадик.
Лекин бир кун бошга қора кун тушди,
У четданмас, ўзимиздан етишди.
Ёш бир қарға бу мансабдан мағрур, ғоз,
Ўйланибди: «Меҳнатларим эмас ози
Бутун авлод-аждодим ҳам боку пок,
Шу хизматда ўтиб кетган камтар, хок.
Худонинг энг яқинимиз, хешимиз,
Унинг ҳар бир иши — бизнинг ишимиз.
Шундай бўлгач, манав мактуб сирми, йўқ,
Бунда биздан яширин гап борми, йўқ!»
Шундай деб у хатни дангал очибди,
Очиб, кўзи бўш қоғозга тушибди.
Ҳа, оқ қоғоз! На ёзув бор, на бир хат,
Тушунмабди қарға — бунда не ҳикмат?!
«Менга нима?!» дебди хатни ёпибди,
Олий даргоҳ томон қанот қоқибди.
Етиб келса: Арши аъло... кўчгандай!
Ҳеч нима йўқ! Ном-нишони ўчгандай!
Не қиларин билмапти у шўрлик жон,
Кўз олдида торайибди осмон.
Шунда унинг қаршисидан, ўнгми, туш,
Вазмин учиб кепти бир тўп қора қуш.
Қағиллармиш тушунуксиз барчаси,
Бари қора, гўё туннинг парчаси.
«Ҳей, кимсизлар?!» деган экан, тўдадан
Овоз кебди: «Лаънат ёғди худодан!

Сен қолдирдинг қавмимизни насаққа,
Олдинг тавқи лаънат муҳрин насабга!
Сен муқаддас Олий сирни буздинг, дод,
Қутлуг қасам урди бизни умрбод!
Қувгин бұлдик мангу Олий макондан,
Бийрон әдик — маҳрум бұлдик забондан.
Қарга қавми қора энди тоабад,
Юрак-бағри пора энди тоабад.
Эълон бұлдик «абад макруҳ, ҳаром!» деб,
«Емишлари ўлакса, гўнг — бадном!» деб
Ерга яқин борсак дарров қиш бўлар,
Бундай қора қисмат кимга хуш бўлар?!
Бу қийноқлар бўлмасин деб ҳеч тамом,
Узун умр берилгандир, вассалом!»

ДАРЕ ҲАҚИДАГИ МИТТИ АФСОНА

Одамлар Амударёдан сўрашди:

— Шунчалик маҳобат билан, эркин кўлам олиб оқишинг бизни ҳайратга солади. Қойил! Шаҳдингнинг қудратли овози бутун Хоразмга эшитилиб турибди! Офарин!

Дарё вазмин тўлғонди:

— Меники эмас! Бу — менга қўшилган ирмоқларнинг овозлари.

Жимлик.

Одамлар яна лутф қилишди:

— Сен уларни бирлаштириб турмаганингда, қаерга етар эди ирмоқчаларнинг шахти?! Сенга офарин!

— Уф,— қийналиб тўлғонди дарё.— Жуда ёққан бўлсам, менга тақлид қила қол! Фақат мақтама...

ХОТАМТОЙНИНГ УКАСИ

Хотамтойнинг укаси ҳам йигиб бойлик,
Қилмоқ бўлди элу юртга хотамтойлик.

Акасидек тўрт эшикли уй қурдирди,
Ҳар эшикка бир лагандан пул қўйдирди.

Утган-кетган, аҳтиёжманд олиб ўтсин,
Истаганча есин-ичсин, қолиб ўтсин.

Ўзи четда пойлаб турди, не бўлар ҳол,
Бир вақт уйга чол кирди — денг — оппоқ соқол.

Бир эшикдан кириб бор-йўқ пулни олди,
Иккинчи уй лагани ҳам бўшаб қолди.

Тўрт уйдаги пулни ортиб елкасига,
Жўнайверди чол боқмасдан орқасига.

«Бу қандай гап? Борми ўзи дин-имони?!»
Хотамтойнинг укасининг чиқди жони.

«Бирин ол-да! Э, майли, ол учтасини!
Бошқаларга қолдиргин-да биттасини!»

Шу гапларни айтди чолни у тўхтатиб,
Ҳақорат ҳам қилди устак зап ўхшатиб.

(Чатоқ қилди, чатоқ қилди йигит, билмай,
Бир донишманд синаганди уни атай.)

«Эҳ, сен болам, болам!— деди, ранжиди чол,
Ҳар кимга ҳам хотамтойлик эмасдир фол.

Хотамтойлик — шуҳрат эмас, зўр ҳикматдир,
Уни ато қилгувчиси табиатдир!

Сен билмайсан, лекин бир иш менга аён:
Хотамтой ҳам, сен ҳам гўдак эдинг ул он.

Бир кўкрак — бир сутдан эмиб ўссанглар ҳам,
Биринг очкўз-хасис бўлдинг, биринг хотам!

Аканг жуда оз эмса ҳам тўяр эди,
Укам эмсин деб сен учун қўяр эди.

Сен-чи, онанг бир кўксини эмизган дам,
Чангалингдан чиқазмасдинг унисин ҳам!»

АЖДАР ҚУДУҚ

Бир бор экан десамми,
 Бир йўқ экан десамми,
 Очдан гапирсаммикин,
 Тўқдан лоф урсаммикин?
 Йўқ, йўқ, жойин айтмайман,
 Борар роҳин айтмайман,
 Кўрсатмайман кўйини,
 Кўрсатмайман уйини,
 Исмини сир тутаман,
 Дамни ичга ютаман,—
 То аҳдимни билмасин,
 Ғийбат қилиб юрмасин!

Хуллас, шу атроф жойда,
 Тин билмай йилда-ойда
 Ғийбат этиб бор элни,
 Сира тиялмай тилни,
 Бир кампир яшар экан,
 Ҳаддидан ошар экан.

Мана у бой қўшнисининг танноз хотинини нима деб ғийбат
 қилибди:

Отдан гапирмайман, йўқ,
 Ётдан гапирмайман, йўқ,
 Мен бордан гапираман,

Эр, ордан гапираман:
Е ўзи нақ хезалак,
Е бойликка жон ҳалак,
Хотинига қарамас,
Эркаламас, силамас,
Шуддан ул хоним эрка,
Хиёнат қилар эрга.
Эри-ку сезиб юрар,
Бағрини эзиб юрар.
Лекин индай олмайди,
Болта билан солмайди,
Нега десанг ул «ўйнаш»
Мингбошига қариндош...
Буни ҳамма билади,
Ҳатто гап ҳам қилади,
Мен гапирган заҳотим,
Ғийбатчи бўлар отим,
Қўй, қўй, замона қурсин!

Мана у қассобни қандай ғийбат қилибди:

Илойим оти ўчсин,
Тиғи бўйнига тушсин.
Қовурға, ичак-чавақ,
Калла-пойча, бош-оёқ
Аввал гўшт саналмасди,
Торозуга минмасди.
Энди бари ҳалолмиш,
Ташласалар, уволмиш!
Ҳа, унгаям кўп қийин,
Понсод кўп, кўп хўжайин,
Гўшти шулар олади,
Суяк бизга қолади.
Буни ҳамма билади,
Ҳатто гап ҳам қилади,
Мен гапирган заҳотим

Ғийбатчи бўлар отим...
Қўй, қўй, замона қурсин.

Мана кампиримиз бир тўйга бориб бахшини қандай ғийбат
қилибди:

Тори синсин илойим,
Куйи бир куйдир доим,
Янги қўшиқ тўқимас,
Утганлардан ўқимас,
Кўзи пулда, ҳамёнда,—
Амалдорда, аъёнда.
Шуларни мадҳ этади,
Тўтидан ҳам ўтади.
Фақат шунга тил — бийрон,
Буни ҳамма билади,
Ҳатто гап ҳам қилади,
Мен гапирган заҳотим
Ғийбатчи бўлар отим...
Қўй, қўй, замона қурсин.

Ахиран кампирни тартибга чорлаш учун мадрасанинг дом-
ласини юборибдилар. Кампир унинг ваъз-насиҳатларини тинглаб
бўлиб шундай деб шангиллабди:

Сен ҳам домулломисан,
Забонинг тилломисан?!
Билиминг йўқ — калдайсан,
Болаларни алдайсан!
Билмайсан — худо қайда,
Виласан — фойда қайда,
Пулсиз қолсанг туллайсан,
Қуръонни ҳам пуллайсан!
Билим одами бўлсанг,
Элим одами бўлсанг,
Амалдор бойга эмас,

Камбағалу, хору хас —
Жонларга қилгин назар,
Сен-чи, қиласан ҳазар!
Нақ ит бўлиб увлайсан,
Мадрасангдан қувлайсан.
Нега десанг, пули йўқ,
Дуди бору кули йўқ.
Буни ҳамма билади,
Ҳатто гап ҳам қилади,
Мен гапирган заҳотим
Ғийбатчи бўлар отим...
Қўй, қўй, замона қурсин.

Домла гап билан кампирни енгиб бўлмаслигини англаб, талабаларини уни калака қилишга гижгижлади. Лекин кампир уларга қараб шундай қаттиқ ва кўп гапирдики, биз биргина парчасини келтириш билан кифояланамиз:

Боламассиз, балосиз,
Қачон гапдан қоласиз,
Домлаларинг алдагач —
Ақлларинг калта, каж.
Ҳеч бирингнинг дининг йўқ,
Илминг йўқ, тайининг йўқ,
Баринг бойнинг ўғлисан,
Баланд жойнинг ўғлисан.
Сиздан чиқар эди ким:
Уғри, каззоб ё ҳоким...

Домла:

«А? Буларни ё ўғри, ё ҳоким бўлади дедингми?..»

Гап дарҳол ҳокимга бориб етибди. Биласиз, ҳоким аслида раҳмдил, инсофли одам бўлади. Лекин ўзини ҳақоратлаган кимсани жазолаши керак-да! Кампирни қирқ минг йилдан бери ёнига биров боришга қўрқадиган, элда «Аждар қудуқ» номи билан машҳур бўлган чуқурга ташлашга буюрибди. Кампир қўриқиб

кетиб ҳокимга анча йиғи-сиғи қилибди. Ҳоким эса маза қилиб кулибди холос: «У ерда бир ўзинг ётмайсан-ку, жин-ажиналар улфат бўлади! У дунёни ҳам бир бошлаб ғийбат қил...» Шунда кампирнинг жаҳли чиқиб кетибди, барибир ўламан, деб гапини айтиб қолибди. Кўп гапирибди, хўп гапирибди, ҳокимга айтганларининг ҳаммасини элга ошқора қилмай, биз бир оғизини келтирдик холос:

Хўш, ёлғонми гапларим,
Ёқмасми талабларим?
Биргина айбинг очай,
Ёлғон десанг онт ичай.
Сен бу юртга бўлгач бош,
Фақат яқин қариндош —
Хешларингни тўпладинг,
«Бошқа»ларни кўпладинг,
Қайда не мансаб бўлса,
Қайда озроқ наф бўлса,—
Хешларинг олди қўлга,
Бошқалар дўнди қулга...

Буни ҳамма билади,
Ҳатто гап ҳам қилади.
Мен гапирган заҳотим —
Ғийбатчи бўлди отим,
Қўй, қўй, замонанг қурсин!!!

Хуллас, бу гаплар энди бефойда эди. Кампир ёмон кунга қолди, «Аждар қудуқ» ғоят даҳшатли, этни жимирлатадиган турли-туман ғўнғиллашларга тўла, зах ва қоронғу жой эди. «Тавба!» дебди кампир қудуқнинг тагида ўтириб. «Аждар деганлари, катта ва кучли махлуқ бўлади дер эдилар. Уни гапириб болаларимизни қўрқитар эдик. Биз билган аждарлар бутун-бутун шаҳарларни, давлатларни эгаллаб, қурбонлик сўрар эди. Дейман, бу махлуқлар ҳам замонига қараб ҳар хил бўлар экан-да! Манов қудуқда яшаган аждар, дейман, фаҳм-фаросатсиз, ўз ҳақини танимайди-

ган, ҳукмдорларнинг тилсиз-забонсиз хизматкорига айланиб қолган, умри бўйи эшшакдан баттар хизмат қилиб, охирида етишгани фақат шу қоронғу гўр — саяёқ итлар ҳам ҳазар қиладиган ўра — бир бахти қора аждар бўлса керак! Гапим нотўғри бўлса бу жаҳаннам қудуғи «аждар» деган улкан номга муносибми, эҳ дунё, дунё! Мен гапирсам — отим ғийбатчи...»

Кампирнинг гапи даҳшатли бир гулдуродан бўлинибди. Қудуқ ичида гўё момақалдиरोқ тургандай зилзила бошланиб, ер ёрилгандай бўлибди. Сабаби, бу ерда чиндан ҳам қирқ минг йил бурун уйқуга кетган бир кекса Аждар тупроқ остида оромда ётар экан. Қирқ минг йилки, уни ҳеч нарса уйғота олмаган экан. Лекин кампирнинг ғалати танқиди, таънакор гаплари шўрликнинг жон-жонидан ўтиб кетибди. Аждарнинг ҳаёти чиндан ҳам кампирнинг қарғишидагидек аламли бўлган эканми ё шунчаки ғийбатга чидамасданми, ишқилиб, шарт ўрnidан қўзғолиб, осмони фалакка кўтарилиб, қудуқни тарк этибди.

...Айтишларига қараганда, шу куни ҳаво очиқ экан, лекин бирдан момақалдиरोқни эшитиб, ҳамма ҳайрон қолибди. Биров: «Ана, Аждар ғийбатчи кампирни нариги дунёга олиб кетди!» деса, биров: «Йўқ, Аждарнинг ўзи кампирнинг гапларидан безор бўлиб қочиб кетган!» деб гап қилган. Хуллас, шу-шу, бу жойни энди гоҳ «Аждар қудуқ», гоҳи эса «Кампир қудуқ» дейдиган бўлишибди. Бу воқеа қаерда ўтган дерсиз? Айтмайман! Буни ўзингиз эслаб кўринг: яшаётган жойингизга яқин ерда «ажина қудуқ», «алвасти гор», «шайтон ўра», «жин тешик» каби сирли, хилват жойлар бор! Уларнинг кўпчилигидан ҳалигача ғўнғиллаган овозлар эшитилиб туради. Ишонмасангиз, бориб кўринг...

ҒАЛАТИ ОРОЛ

Бир орол бор Тинч океани тўрида — овлоқ,
 Тўрт томони поёнсиз сув — яшил чексизлик.
 Осмон тубсиз, уммон тубсиз, уфқлар тубсиз, —
 Юрак сиқар бу кенгликнинг ўзи — эрксизлик!

Машъум орол! Ўттиз-қирқ газ баланддан мудом
 Эсиб турар гувлаб, ютоқ, ялмоғиз шамол,
 Чангалига не илашса — кетар, вассалом,
 Қутқазолур на зўр қанот, на бошқа аъмол.

Шамол эмас, фалокат бу! Лекин орол-чи,
 Гўё жаннат: тинч булоқлар, яшиллик, тошлоқ...
 Қурт-қумурсқа, капалаклар, ёввойи гуллар,
 Ҳатто қушлар чуғур-чуғур жамоа, қувноқ...

Қушлар? Қандоқ? Парвоз этмоқ маҳол жойда-я?!
 Қора шамол ком кўрсатиб турса тепада?!
 Кўпчилиги шундан лоқайд яшар осмонга,
 Парвоз унут, ер бағирлаб юришар зада.

Кўп илгари келиб қолган қушлар шу боис —
 Бола очар — қанотлари туғма калта, кал...
 Лекин бунда соғлом қанот қушлар ҳам кўпу
 Учиш учун булар ҳам ҳеч қилмас таваккал.

АФСОНА ҲАҚИДА АФСОНА

Прометей деган ким ўзи,
Ким у олов қилган ихтиро?!
Ер ўғлими ёки у олис
Юлдузлардан етишган виё?!

Нечун шунча замондан бери
Яшаб келар у ҳақда кўп гап?!
У занжирбанд эмиш, кўксин ҳам
Турар эмиш қузғун чўқилаб!

Нега уни; мана, минг-минг йил
Ҳурмат ила ёдлайди олам?!
Еруғ этган дея дилларни,
Ларза солган дея кўкка ҳам!

Сизга айтсам — оддий бир жон у,
Мажнун каби фидойи ошиқ.
Насриддиндек хушдил бир сиймо —
Эл умрига умри туташиқ!

Воқеаси бундан ҳам содда:
Яшаркан у тоғда қўй қараб.
Чўпон экан — юрган жойидан
Кўринаркан, боқса, ҳар тараф!

Пастда эса элдошлар, қавми,—
Не билгани қора меҳнат, ғам,

Ўзгача бир ҳаёт борлигин
Хаёлига келтирмаслар ҳам.

Чўпон йигит тоғда бир куни
Кўриб қопти ажиб манзара!
Бу — авваллар кўрган-эшитган
Ҳолатлардан бошқача, сара:

...Ҳув феруза қоялар узра
Товланармиш турфа саройлар.
Фаришталар учиб юрармиш,
Гижинглармиш қанотли тойлар.

Булут узра фойтонлар қувиб,
Изларида — чақин, садолар —
Тоққа — олий манзилгоҳига
Бир-бир қайтар эмиш худолар.

Ҳар бирида ўзгача суврат,
Ҳар бирида ўзгача аъмол...
Очилганди кўк сири бирдан
Қувган қаби булутни шамол.

Шу пайт шом ҳам тушиб тез, қуюқ,
Водий тунга бўлган он хасм,
Арш устида — қоялар узра
Бошлаптилар тангрилар базм.

Хос тантана чиқиб авжига,
Сархуш бўлиб бор олий макон,
Шундоқ сезмай қолипти ҳеч ким
Настдан қараб турганин чўпон.

Ҳа, умрида бандаси асло
Тушмагандир бундай ҳайратга.
Шундайин лол қотмишлар қадим
Мусулмонлар боқиб суратга.

Ҳуши елга учиб чўпоннинг,
Юрагига сигмай галаён,
Кўз ўнгида нурланиб олам,
Отилибди водийга томон.

«Ҳой, одамлар...» деёлибди у,
Лекин недир тўсмиш йўлини.
Ортга судрай кетмиш бешафқат
Қайирганча икки қўлини.

Булар, яъни Арши аълонинг
Бахил, нодон гумашталари —
Элгар энди шўрлик чўпонни
Ўшал мажҳул чўққилар сари.

«Ҳой, одамлар...» деёлибди у,
Кўзларидан учиб ғуж учқун —
Баҳорнинг илк жилғаларида
Кумуш ҳилол қилгандек ўйин.

Ярим карахт, уйқу тоб жонлар
Не бўлганин билмай турган пайт,
Сал сергакроқ биров деди-ку:
«Кўзларининг ёнишини айт!»

Ва ҳамманинг тушди эсига
Чўпон сирли қараб кетгани.
Кўзида ўт, бир муҳим гапни
Айта олмай, нолон кетгани.

Еришгандай эди кўк бир оз,
Қандай нур бу, ким билар сирин?!
Гарчи ярим тун-ку, одамлар
Танидилар қараб бир-бирин!

...Уйингга ёт назар тушмасин —
Ғазабига минди тангрилар!

Ул шаккокни келтириб шитоб,
Занг қояга михлаб тангдилар.

«Мангу шундай турсин, дедилар,
Шунга лойиқ бунинг бузгуни
Ва ҳар кеча чўқилаб чиқсин
Юрагини Зулмат қузғуни!»

Мақсад аён: ўчирмоқ қалбдан
Ногоҳ порлай бошлаган ўтни.
Токи орзу этмасин одам
Бу илоҳий ҳаётни, қутни!

Лекин чўпон ул сирли кеча
Ташлаганда ялт этган нигоҳ,
Пок юрак ва сезгир дўстлари,
Олий нурдан бўлмишди огоҳ.

Шу-шу элда тарқалибди тез
«Меҳр кўзда» деган ибора
Ва туғибди ишқни, дўстликни
Кўзлардаги ўша шарора.

Ва шу боис маҳкум ўғлонни
Кўролибди эл ердан аён.
Шу назардан ботирнинг қалби
Бутун чиқар бўлибди ҳар тонг.

Кўҳна гап бу!
Лекин бугун ҳам
Минглаб асил ўғлонлар бандда.
Қалблар ёнар! Ва қузғунлар ҳам
Қилмайдилар ўз ишини қанда!

ТУН АФСОНАСИ

Тун кезиб юрипти бир паришонҳол,
Боғлар, одамларга солади нигоҳ.
Сўниқ юлдуз бўлиб, маъсум ой бўлиб,
Тун кезиб юрипти бир паришонҳол.

Туманли қийиғин бўйнига ташлаб,
Ёзиқ қора сочин қимтиб лабига,
У тонгдай бир зотни қўмсаб юради,
Туманли қийиғин бўйнига ташлаб.

Тонг эса курранинг қайдир бурчида
Норғил қадамидан учқунлар сочиб,
Ишонч, гурур сақлаб висолга шошар
Оппоқ тонг курранинг қайдир бурчида.

Тун-чи... кезиб юрар эгиб бошини,
Висолдан қочар у юзин беркитиб,
Қайдир қилмишидан андиша этиб,
Тун кезиб юради бир паришонҳол.

У бир бевафонинг ўкинчи эмиш.

ИККИ ДОҒ

Муҳаббатда

имиллаш ва ғафлат
не-не кўнгилсизликларга дучор этади!

Икки юракнинг аниқ ва ҳамоҳанг бир-бирига интилишидан
Висол

тугилади.

Ҳам шошқалоқ, ҳам ғофил бўлсангиз,
ишқда ё ном-нишонсиз йўқолиб кетасиз,
ё дунёга масхараи жаҳон бўласиз!

Висол оқшомини

интизор кутмоқда эдим.

Қуёш

жигимга тегадиган даражада
суст кетмоқда эди ўз ётоғига.

Ишқи йўқ-да, ишқи йўқ!

Вақтни қандай ўтказаман кечгача?!

«Ётиб қолгунча отиб қол!»

Лекин на фурсатни, на қуёшни отиб бўлади!

Демак, ихтиёримда фақат ётиш бор!

Оҳ...

Роҳат...

Кўзим илина бошлайди...

Хурсандман!

Қуёш, имиллайвер!

Висол — ширин туш, хаёл!

Воҳ! Нима бу?!

Уй ичи қоп-қоронги!

Наҳот ухлаб қолган бўлсам! Наҳот шарманда бўлдим?!
Тезроқ!!!

Отилиб эшикдан чиқарканман... пешанамни шундоқ...

ОЙГА

уриб олсам бўладими?!

ОЙГА!

Кўзларимдан учқунлар потраб кетди!

Осмон юлдузларга тўлди бирдан!

Хайрият!

Оқшом эртақлардагидек кечди!

Анча бўлган бу гапларга!

Лекин энди тўлин ойни кўриб қолсам,

ўша

кумуш тун келади хаёлимга!

Ушанда бошимни уриб олганим учун ойдан узр

сўрамаганимга изза бўламан!

Пешонасидаги ДОҒ ҳалиям кетмапти шўрликнинг!

Меникиям кетмаган!

ЕР ТАНЛАШ

«Қизил гул» байрами. Ясан-тусан оломон. Ҳйин-кулги бар-авж. Қўчқор уришлари. Ҳуққабозлар. Созанда труппаларининг тараф-тараф айтишувлари. Йигитлар ўзларига ёр танлайдилар. Одат бўйича бошларига ҳар бири ўзича бир нима кўтариб чиққан қизлардан кўзлари узилмайди уларнинг. Бу нарсалар гўё қизларнинг ақли, зукколиги, дидидан хабар берган.

Бир йигит, неча наврўз
 Юрмай ҳеч ови-дови,
 Сайилга кебди бугун
 Онаси-ла иккови.
 Сайилмисан сайил бу,
 Ўз гулингни танла, ўз,
 Ана, бошда кўзаси —
 Келмоқда бир оймқиз.
 Йигит одат бўйича
 Унга луқма ташлапти:
 «Айт, кўзангда не бор?» деб,
 Билагидан ушлапти.
 Шундай жавоб дебди қиз:
 «Кўза — ризқ-рўз нишони.
 Қозон-ўчоқ — уй-рўзгор,
 Дилнинг тилак-армони...»
 Она мойдек эрипти:
 «Айни биз боп, шунин ол!»
 Уғил-чи гудранипти:
 «Менга керакмас қарол...»

Уҳ-ҳў! Анави кимди?!
Юришга боқ, юришга!
Бошидаги чамбари
Тўла олтин-кумушга.
Йигит одат бўйича
Қув бир савол ташлапти:
«Бой экансан!» деб қизнинг
Билагидан ушлапти.
Мағрур кулипти жонон:
«Йигит, баланд жойданмиз!
Нақ қирқ туя сепим бор,
Ердан эмас, ойданмиз!»
Она мойдек эрипти:
«Уғлим! Бахт бу! Шуни ол!»
«Қўйинг! Тиллолик уйда
Ухлолмайсан бемалол...»

Она жеркиб ўғлини
Яна юришса бир оз,
Рўпарадан келармиш
Хўп ясанган бир танноз!
Фаранг рўмол қошинда,
Этиклари амиркон!
Бошга қўйган савати
Гўё упа-атир кон!
Йигит энди бу қизга
Пичинг савол ташлапти:
«Бошингдаги не ҳикмат?»
Деб белидан ушлапти.
Тўсатдан ёт бир тилда:
«Бу — зўр сават!» дебди қиз.
«Кетдик! Чет тилда сўйлаш —
Маданият!» дебди қиз.
Она бир оз жим туриб
Дебди: «Ёқса, ол, майли...
Маданиятли бўлайин

Шу келиним туфайли!»
«Қўйинг, ойн, ҳеч қачон
Ўз тилимни сотмайман!
Она деган сўзни ҳам
Бошқа тилда айтмайман!»
«Қайсарлигинг қурсин!» дер,
Тоқати тоқ онанинг.
«Сендай фарзандлар қилар,
Бағрини доғ онанинг!»

Сайил-да! Қиз кўп! Ана
Ғоз келар бир дўндиқча
Бошидаям ул-булмас —
Чоғроққина сандиқча.
Сандиқчаки, лиқ тўлган
Турли-туман мевага.
Йигит киноя қилар:
«Бозоргами, нимага?!»
Қиз уялиб турибди,
Юзга тортибди парда.
«Мева — насл дейишар
Қадимдан ўзбекларда...»
Она мойдек эрипти:
«Келиним бўл!» дебди шод.
«Уйим болага тўлсин,
Бахтли яшанг умрбод!»
«Нима бўпти, — дер ўгил.
Ҳар бир гапга учасиз!
Ахир ҳамма аёл ҳам
Она бўлар шубҳасиз!»

Жиги-бийрон денг она,
«Пешонангдан кўр, болам.
Бўлди! Тўйдим, чарчадим!
Энди ўзинг юр, болам!
Сайилга бир қара, ҳой,

Минг қиз келар йўлингдан!
Биттасига эр бўлиш
Наҳот келмас қўлингдан?!»
Аmmo йигит бу асно
Қизларнинг орасидан
Кимнидир кўриб қопти
Кўз узмай қорасидан!
Бу ранг-баранг чаманда —
Кўзга тушган ким у, хўш?!
Ҳеч нарса йўқ бошида,
Тагин икки қўли бўш...
Она кўриб ул қизни,
Дебди: «Қилма назора!
Кўряпсан-ку, у бир зор...
Ноумид бир бечора...»
Лекин йигит ўйланмай
Қизга етиб олибди.
Икки оғиз сўз айтиб,
Кўнглига қўл солибди:
«Одатларни, наврўзни
Наҳот унут қилибсан?!
Бошинггаям ҳеч нарса
Кўтармасдан келибсан?!»

Рост! Қизиқ-да! Атрофга
Одам тўлиб кетибди.
Қиз эса бир тин олиб,
Шундай жавоб этибди:
«Йигит! Қутлуг бу айём
Эзгу сўзлар сўзланар!
Орзу-армон айтилиб,
Олис йўллар кўзланар!
Муҳаббатим қозонмоқ
Насиб этса гар кимга,
Мен бир умр ўшани
Кўтаргайман бошимга!»

АМУДАРЕ ИЗТИРОБИ

Амударё — безовта илҳом,
 Безовта руҳ, безовта дунё.
 Ҳар томчиси ойдан томган нур,
 Ҳар бир мавжи — қуёшдан зиё.

Тўзон-тўзон барханлар аро
 Ўзин ташлаб бор бўйи билан,
 Гоҳи туриб, гоҳи йиқилиб,
 Гоҳ пиёда, гоҳ саёз, аранг.

Оқиб ётар Аму — минг исм,
 Оқиб ётар минг-минг замона.
 Оқиб ётар гўё изтироб,
 Оқиб ётар гўё афсона.

...Бахти қаро бўлди кампирнинг,
 Ёнар-куяр ёлғиз қизига:
 Бой Итолғи уни хуш кўриб,
 Олаётир зўрлаб ўзига.

Итолғи бой ошган етмишдан,
 Қизи ахир энди ўн бешда.
 Кампир ёлғиз. Етим хеши бор —
 «Борса-келмас» даштида ишда.

Қизи «қулоқ қийди» ўшанга,
 Кун-тун кутар фақат ўшани.

Унга хабар кетди-ку, лекин
Ҳанузгача йўқдир нишони.

Бу ёқда-чи, Итолғи бойнинг
Одамлари ҳар кун тиндирмай
«Тўй — бугун!» деб келаверишар,
Кампир муҳлат чўзади атай.

Бир ўйлови бор-да кампирнинг,
Нетсин, гулдай сўлмоқда қиз.
Тонг палласи мана, ниҳоят,
Эшитилди оёқ овози.

Йигит келди. Кампир ҳам, қиз ҳам,
Уни гапдан этдилар огоҳ.
Лекин шу дам бошқа томондан
Туёқ саси келди баногоҳ.

Икки ёшни шоштириб момо,
Оқ фотиҳа берди-ю тезкор:
«Қизим, ўша айтган галимни,—
Деди,— эсдан чиқарма зинҳор!»

Яъни кампир қизига берди
Бир ғалати дори-кимийё.
Унинг ярмин ичса агар қиз,
Оқа бошлар мисоли дарё.

Икков кетди. Кампир хотиржам
Уйга кириб ётаркан, шу он.
Яқин келди отлар дупури —
Итолғидан келди оломон.

Кампир чиқди рози сувратда:
«Майли, тўйни бошланглар!»— деди.
Куёв тўра обкетсин қизни,
Бориб кўнглин хушланглар!»— деди.

Пешин чоғи Итолғи тўра —
Қўлда — қийғир итолғи қуши,
Савлат тўкиб келдилар, аммо
Келин йўқ-ку! Учди эс-қуши.

«Қочиргансан!» Бой тишин қайраб
Қилич сермар — қулар шўрлик жон.
Лоф эмас, нақ бир тош жойгача
Отилади шаҳид қизил қон.

Не мўъжиза! Қон теккан жойлар
Дўнар қизил жингил ўрмонга.
Итолғи бой шошиб қушини
«Топ, изла!» деб солар осмонга.

Қиз ва йигит бу замон шитоб
Анча жойда борар эдилар.
Итолғи қуш қувишин эслаб
Тез-тез ортга қарар эдилар.

Бирдан... кўкда қора бир нуқта
Суза бошлар уларга томон.
Бу ўша қуш! Эй худо! Шошиб
Отдан ерга тушарлар шу он.

Ҳаприқади қизнинг юраги,
Кўрмай ўтсин, кўрмай ўтсин қуш!
Қўли титрар — чайқалар дори,
Ваҳимадан чалажон, беҳуш.

«Ичдим!» дейди қиз ва дорининг
Сипқоради ярмини шошқин.
Қолганини йигитга бериб,
Айланади дарёга тошқин.

Йигит ҳайрон. Кўкда итолғи
Чарх уради тополмай қизни.

Янги дарё узра хўп туриб,
Ортга буриб кетади изни.

Йигит ҳайрон. Қўлида дори,
Гувиллайди пойида дарё.
Йигит ҳайрон. Қўлида дори,
Не қилишни билмайди аммо.

Ҳа, билмайди! Чунки қиз шошиб,
Зарур гапни чиқарди эсдан:
Қуш даф бўлгач қолган дорини
Сувга сепиш шарт эди тездан!

Доридаги ҳикмат шу эди,
Шўрлик кампир эслатган гап шу!
Қиз шошганди. Энди йигит лол,
Пойига бош урар лойқа сув!

Дарё шўрлик тилга кирмоқчи,
Уша сирни айтмоқчи янглиғ,
Узин ташлар ҳар ёнга энди,
Қирғоқлари қилади танглик.

Йигит турар буткул ноилож,
Кимга айтсин ахир зорини?!
Бирдан: «Мен ҳам дарё бўлай!» деб,
Сипқорди-ку қолган дорини!

Ичди! Тамом! Ва лекин йигит
Дарё эмас, дўнди қумлоққа!
Фарёд солиб қола берди сув
Бош урганча қумлоқ қирғоққа!

Хоразмга ким келса бугун
Шу эртакни эслар бир қараб.

Бир ён тўқай! Бир ёнда дарё
Оқар қумлар аро ярқираб.

Мана, тинди қайғули қўшиқ,
Лекин дарё тинмайди ҳеч он.
Амударё — мангу муҳаббат,
Амударё — абадий ҳижрон.

ТУРНАЛАРНИНГ ОВОЗИ

- Қандай сеҳрли овозлар-а!
- Соғинч, ўтинч, мунг...
- Турналар иссиқ ўлкаларга кетишяпти.
- Нима деб «қур-қур» лашяпти экан улар?!
- Йўл узоқ, ундан-мундан гаплашиб, кўнгил ёзиб кетишадилар шекилли...

Суҳбатга аввал қўшилмай турган бир овоз аралашди:

- Юксакликдан ерга бир қараб кўр! Ўзинг ҳам куйлаб юборасан!

Яна бошқа овоз:

- Қуёш ботяпти, қаерда тунасақ экан дейишяптандирлар балки?

- Йўқ! Улар «Одамлар, қиш яқинлашяпти!» деб огоҳ этишяпти.

- Бе, минг йилдан бери шу хилда қур-қурлаб, вағиллаб учишяди-ку улар! Сен-мен билан бир пуллик ишлари борми?!

Юксаклик ҳақида гапирган овоз:

- Узоқларга кетяпмиз, энди қайтиб келиш насиб этармикин деб йиғлаб кетишяпти улар...

Четдан бошқа бир овоз:

- Жуда оширдинглар нархини! Мендан сўрамайсанларми уларнинг нима деб гўнғирлашяётганларини. Гийбат қилишяпти, гийбат: «Йўлбошчимизнинг қанотлари калта, хунук. Шунга қарамай у ҳаммадан олдинда, бошлиқ!» «Хотинининг оёғи маймоқ...» «Ўнг қанот оқсоқолимизнинг бўйни тулаган...», «Қизини айт, суюқ...» «У анави шимолда қолиб кетган суюқ йигитча билан дон олишар эди шекилли...» ва ҳоказо, вассалом!..

ИШҚ ВА РАШК

Юрак деган шаҳарда бир вақт
 Икки опа-сингил яшапти.
 Биттасининг феъли кенг, сахий,
 Биттаси хит, йўқ қўри-тафти.

Катта опа — Ишқнинг қалби нур —
 Кўзларида бегубор шуъла.
 Кичиги — Рашк, юзи, кўзлари
 Шарпаларга тўла — хаюла.

Ишқ атрофга назар солган он
 Товланаркан феруза баҳор.
 Рашк-чи, ишқал топар баҳордан:
 «Чақмоқ отлиғ аллакими бор...»

Хуллас, Ишқой анчадан буён
 Севар экан ботир Вафони.
 Уни ўйлаб кеча-ю кундуз
 Тортар экан соғинч, жафони.

Бир ўт билан ёниб икки дил,
 Тўй куни ҳам белгиланганда,
 Гап бошлабди Рашк яна зимдан:
 «Бир сенмас, у кўпларга банда...»

У — фидойи, лекин пайт келса,
 Бошқани деб, тарк этар сени...»

Ишқой ҳайрон, не қилса экан,
Яқин қолди ахир тўй куни!

Бу гаройиб икки сингилнинг
Оқил отлиғ оғаси бўлиб,
Хабар топди совуқ шубҳадан,
Чора излаб толди ишқилиб.

Тўй ҳақида овоза ахир
Етти юртга тарқалган қачон!
Вафо — элда ардоқли йигит,
Бирон гап-сўз бўлгани ёмон!

Шуни ўйлаб Оқил бир куни
Бобо Ҳикмат томон солди от.
Донишманднинг қошида сипо —
Кутиб турди маслаҳат, нажот.

«Кўп мушкул иш!» деди оҳиста,
Уйга толди бобои Доно.
Сўнг тўртта тош олиб сандиқдан,
Оқилбекка тутди пурмаъно.

«Гап — уларнинг кўзида, ўғлим,
Нур меъёри даркор кўзларга.
Бу тошларни кўзларига сурт,
Билдирмасдан, тунда, қизларга.

Ишқой учун мана бу жавҳар,
Кўзидан ғаш, туманни артсин.
Бу бир жуфти Рашкнинг кўзига —
Майли, сал тинч, бепарво тортсин!»

Тонг отмаёқ келиб Оқил шод,
Амал қилиб чолнинг сўзига,

Ул тошларни беркитди аста
Ухлаб ётган қизлар кўзига!

Кутилмаган иш бўлди тонгда:
Рашк уйгонди суқтой бешбаттар!
Ишқ оқ урди Вафо деб дилдан:
«Улай, десам бошқани агар!»

Бу нима гап? Рашк тили бийрон
Қирқ бўхтонни тақар Вафога.
Ишқой эса «Вафо!» дер фақат,
«Вафо!» дейди, боқмай дунёга.

Жанжал зўр-ку? Бу ҳолни кўриб,
Чангаллабди Оқил бошини:
Чалкаштириб қўйипти тунда
Донишманднинг берган тошини!

Шу-шу, севги бобида энди
Янглишармиш оқиллар ҳатто.
Рашкнинг кўзи тўрт эмиш шундан,
Ишқнинг кўзи «кўр» эмиш гўё.

ОЛЛОҚУЛИХОННИНГ ЧОЙИ

Бу дунёда ўз билганин ҳар ким этиб,
 Алқиссаким, сўз навбати бизга етиб,
 Оллоқулихон замонин таъриф этиб,
 Яъни донғи-дасти етти юртга кетиб,
 Хивоқ тахти манглайига унинг битиб,
 Айтай даврон сурганини, келди жойи.

Оллоқулихон меъмори замон бўлди,
 Даврида кўп минор, гумбаз, айвон бўлди.
 Лекин сўнгроқ юртда очлик хоқон бўлди,
 Номи кетган бойлар қоқ устихон бўлди,
 Элчиларнинг емиши сув, қоқ нон бўлди,
 Шу тахлитда кечди халқнинг йили — ойи.

Уша кунлар юз бермиш денг иш боибрат:
 Чинмочинга савдо учун этган ҳижрат
 Катта карвон қайтиб келмиш чекиб меҳнат,
 Карвонбоши дилга тугиб бир хуш ният,
 Хуржунида зар қоғозда сирли неъмат —
 Хон олдига келиб бошин қилмиш қуйи.

•Шукур, омон қайтиб келдик, хоним, Чиндан,
 Қабул этинг, бул ғаройиб савго мандан!
 Бир мисқоли қиммат экан минг олтиндан,
 Номи кўк чой, қайнатилар сув олдиндан,
 Сўнг идишда — ўт устида берилгач дам, —
 Буни ичар у ёқларда юртнинг бойи!•

Совға деган, айтинг-айтинг, кимга ёқмас,
Обди-ю хон: «Афсус, дебди, ейимликмас!..
Майли, ичсак, хосияти не ўлғай, бас!»
Карвонбоши хўп мақтабди чойни, хуллас:
«Ҳазми таом учун ҳеч зот бунга тенгмас..
«Ҳазми таом?!» Бузулмиш-ку хон авзойи...

«Жаллод!— дебди, дорга тортинг буни зинҳор!
Бунда улус битта увоқ нонга-ку зор,
Бу келтирмиш ҳазми таом чойин бисёр!»
Шундай қилиб савғот боис қурилиб дор,
Бемавруд иш еткизибди кони озор,
Бунга мисол Оллоқулихоннинг чойи.

ДАВРОНШОҲНИНГ СУВРАТИ

Эртакларда кўп қадим
 Замонлар эсланади.
 Кўп қизиқ воқеалар,
 Маконлар эсланади.

Ва лекин баридан ҳам
 Олдин Журжон томонда
 Шоҳ Даврон ўтган номдор —
 Ҳам доврўқда, ҳам донгда,

У шундай зўр бўлса ҳам
 Гоҳо ўйга толаркан
 «Ўткинчи-да, деб, дунё!»
 Минг хаёлга бораркан.

Аммо зерикмас экан:
 Ёнда доим аъёнлар —
 Иш буюрсанг мечалу
 Гап берсанг нуктадонлар!

Бир купи улар ҳамсўз
 Шоҳ қошига кебдилар.
 Ялтоқланиб, букланиб
 Шундай бир сўз дебдилар:

«Шоҳим, жарчиларни тез
 Элу юртни кездиринг.

Рассомларни чақиринг,
Расмингизни чиздиринг!

Аяшмасин бўёқ, зар,
Тер тўкишсин фидо жон.
Акс этсин унда сизнинг
Савлат, давлат, мангу шон!

То энди дўсту душман
Суйиб эъзозласинлар.
Тавобда бўлсин унга
Асрлару насллар».

Зум ўтмай, шу хусусда
Етибди элга фармон.
Бироқ қоча берибди
Рассомман деган ҳар жон.

Боис, вужуди шоҳнинг
Гўё қуруқ қоратол,
Бир кўзи юмуқ кўру
Бир оёғи калта-дол.

Ким чизар шундай зотни,
Қайси устаси фаранг?
Қандай ифода этар
Қандай санъат, қандай ранг?!

Аммо эски нақл бор:
Тўпдан чиқар туман гап!
Бир чет жойда уч рассом
Яшар экан ранг сайлаб.

Ўсмоқчилаб, биттасин
«Дангалчи», дер юрт-эли.
Қони қайноқроқ экан,
Чўрт кесар экан феъли.

Иккинчиси — Сайқалчи,
Гултаъб, зариф ҳам зукко.
Кўп нохуш ҳолатни ҳам
Чизар экан жо-бажо.

Учинчисин эл, қизиқ,
«Пайсалчи» деб атаркан.
Чунки ҳар бир ишни у
Кўп ўйланиб этаркан.

Шундай қилиб Дангалчи
Отланибди дадил, дов.
Биров оқ йўл деб қобди,
Қобди афсус деб биров.

Келиб «Шоҳим, — дебди у.
Сиз одилсиз, мен ҳам мард!»
Ва чизибди шоҳ расмин
Қўшмай-олмай битта гард!

Шоҳ сувратга боқиб жим,
«Қойил, дебди, боплабсан!
Қиёфам — ўзим, лекин
Сал... руҳимни топмабсан!

Юртни бошқарурида,
Сочганим чоғ заҳримни
Авзойим шундай! Аммо
Қайга қўйдинг меҳримни?!

Ахир ҳали бор юртни
Улдирганим йўқ-ку, айт,
Бирон ёрим-дўстимга
Зулм этдимми бирон пайт...

Расмингдан мақсад, билдим,
Жиркантирмоқ авомни!

Дор кутади сенингдай —
Фикри бузуқ рассомни!»

...Дангалчининг ўлганин
Айтиб бўлмай ҳам жарчи,
Саройга назокат-ла
Етиб кебди Сайқалчи!

Шоҳ расмин у минг алвон
Бўёқларга қорибди.
Расмда шоҳ — ёш ўғлон,
Отда адл турибди!

Яъни, «андак» нуқсонлар
Топибдилар тез барҳам.
Уттиз икки мучали
Кўринибди, соғ, ўктам!

Шоҳ қаҳқаҳа урибди:
«Қойил, дебди, боплабсан!
Бунда руҳим бор! Лекин
Сувратимни топмабсан!

Бунда қани жаҳонга
Ларза солган шер юрак?!
Бу бир қулинч, юпқа лаб —
Сузык кўзли хезалак!

Бунингни кўрса ёвлар:
«Шуям шоҳми?!» демасми,
Мени ёш ва гўр билиб,
Қўшин тортиб келмасми?!»

Жаҳл билан шўрликнинг
Бошин обди Давроншоҳ.
Бошқа рассом топинг деб,
Заҳрин собди Давроншоҳ!

Шошиб шунда жарчилар —
Пайсалчига келсалар,
«Муҳим гап бор, дебди у, —
Жиндак сабр қилсалар!

Ҳали тугал этай жам
Ул зотга хос рангларни.
Ўқий-англай ул қилган
Савашларни-жангларни!»

Фурсат ўтиб, шоҳ уни
Келтиринглар, дебди тез,
У пайсалга солармиш:
«Рангларга мос топай ҳис...»

Шундай қилиб, охири
Муҳлатлар ҳам битибди!
Келиб шоҳ ўтрусида
У мўйқалам тутибди.

Аста чиза бошлабди,
Рангларга руҳ берибди.
Ҳар бир чизги олиб жон,
Ҳар бир бўёқ эрибди.

Суврат битиб, ниҳоят,
Кўрсатилса шоҳга, оҳ,
Қаттиқ таъсир қилибди —
Узоқ қараб қобди шоҳ!

Расмда шоҳ — сайёдмиш —
Ов завқига чўмилган!
Қўлларида таранг ёй —
Кўр кўзи чирт юмилган!

Чўлоқ оёғини-чи,
Бир харсангга тираб соз,
Шай турармиш отишга —
Кўкда учиб борар ғоз...

Мамнун бўбди Давроншоҳ!
♦Қойил, дебди, боплабсан!
Сахтим — дадил! Руҳни-да
Ғоят тетик сақлабсан!♦

Шунда сарой аҳли ҳам
Енгил нафас олибди.
Суврат — баҳона, барча
Шоҳни мақтаб қолибди.

Рассом эса бир четда
Хаёл суриб турар бот:
♦Шоҳ, сувратин чизсанг, шарт —
Пайсал, фикр, эҳтиёт!♦

УН УЧИНЧИ ЭШИК

Ғазна узра буй чўзмишди бот,
 Ҳайбатли ва қўрқинчли сарой.
 Бундай шиддат, бундай маҳобат
 Бағдодда ҳам йўқдир ҳойнаҳой!
 Ичкариси ваҳм бир дунё,
 Ун иккита эшиги бордир.
 Уртада тахт... Ғазабнок сиймо...
 Теграсида ўн икки қандил...
 ...Ғазаб сочар Ғазнавий султон,
 Аъёнларин тергайди бир-бир.
 Сарой аҳли уни бирон он
 Овутмоққа излайди тадбир.
 Совуқ чўғлар ўйнар кўзида —
 Дўзах қуши очгандай бола;
 Қарашидан тупроқ юзига
 Ёғиб турар кулфат ва нола.
 На зиёфат, на чолғу — базм
 Еқа олди кўнглига чироқ.
 Чаплангандай нурсиз бир расм,
 Хира эди бу кўшк, бу равоқ.
 Ҳоритганми уни сафарлар,
 Қутуртдими балки шонлари?!
 Е қалбига даҳшат қуярлар
 Хуросонда тўккан қонлари?!
 Е ғазабга солурми бу дам
 Тиз букмасдан турган Ҳиндистон?

Унда кезса гўдак устида —
Рақс этгувчи бир шивасимон?
Ҳайрон этар бизни минг-минг йил
Табиатда ажиб бир савдо:
Қайси бир иш мушкулдан мушкул,
Ечмоқ уни соддадан содда.
Фақат баттол вазири Ҳасан
Зап биларди Султон феълени.
Бир кори ҳол сезиб, хусусан,
Келиб қолди боғлаб белини.
Суяр эди вазирин Султон,
Содиқлиги, қувлиги учун,
Ва ҳозир ҳам... кўргани замон
Ариб кетди бошидан тутун.
«Давлатпаноҳ!» — бош эгди вазир.
Кўзларида маккор бир зиё.
«Амрингизга келдим мунтазир,
Мунтазирдир унга бор дунё!»
«Гапир!» «Қуллуқ! Минг-минг қулингиз
Ҳукмингизга зору интизор.
Битасини синаб кўрингиз,
Эмиш, унинг қизиқ нақли бор!
Гап шундаки...» — Ҳасан букланиб,
Ғазнавийга шипшитади гап
Ва тунд Султон бирдан тикланиб,
Қаҳ-қаҳ урар мастларга ўхшаб:
«Хўш, хўш! Қани олиб келинсин!
Узим уни қиламан сўроқ!
Елғон чиқса гаплари лекин,
Синдирурман бошида таёқ!»
Базўр тутган ўлжасини ҳам
Ўйнаб емоқ одат мушукка.
Шоҳларнинг ҳам кўнгли, ё эгам,
Мойил экан шундай «қўшиқ»қа!
Яқинларин тўплади Султон,
Берунийни кута бошлади.

Тадбирини қилдию аён,
Кула-кула кўзин ёшлади:
«Эмиш, ўша хоразмлик зот
Уқир эмиш кўзлардан маъно!
Уқир эмиш хаёлни ҳам бот,
Айтар эмиш янглишмай асло!»
Уйлаб боқсанг, баъзан кишига
Ҳайрат солар ўтмишда бир ҳол.
Ҳукмдорлар ҳамма ишига
Аҳмоқларга очдирдилар фол:
Йиғилганлар лол ва фархунда
Ғазнавийнинг топқирлигига.
Қолган ишлар баҳоси бунда
Турмас эди ярим мирига...
Кутардилар улар ҳам сармаст,
Топилди деб масхара, эрмак.
Нодон қулга гўё эрк эмас,
Хўжасининг шодлиги керак!
...Тугаб борар Султоннинг сабри,
Учқунланар кўзлари беҳис.
Ниҳоят, ул «Хоразм фахри»
Ғазнавийга келди юзма-юз.
Ана турар у — тоза хилқат,
Кўзларида кўкдай тубсизлик,
Чеҳрасида порлар бешафқат
Қатъий сабот, мужассам ўзлик:
«Султонларга биздан не даркор,
Тинч қўярми ахир бу золим?
Дил хушлаши учун ҳукмдор
Энди керак бўптими олим?!»
Сукунатдан қўрқарди, аммо
Ғазнавийнинг қаттол юраги,—
Қаҳ-қаҳ урди ваҳмини гўё
Кулку билан бекитган каби:
«Эшитдимки, сен бир сеҳргар,
Уқирмишсан, кўзлардан маъни.

Биз не хаёл сурсак-да агар,
Топармишсан янглишмай ани!♦
Теграсига назар солди у,
Аъёнлари қотгандилар лол,
Турардилар кўксида ғулу —
Бўрон кутган япроқлар мисол,
«Эй сеҳргар! Қани, яқин кел!» —
Ер депсиниб ҳайқирди Султон.
Титраб кетди ўн икки қандил
Титраб кетди ўн икки айвон...
«Хўш! — деб яна турди ўрнидан.
Неки хаёл этишимни айт!
Эшикларнинг қайси биридан
Ҳозир чиқиб кетишимни айт!»♦
Ва шу лаҳза тўқнашди бирров
Икки сиймо — икки хил нигоҳ.
Тўқнашгандай сув билан олов,
Тўқнашгандай ўпқон блан тоғ.
Балки осмон бўлгандир талаш,
Тўқнашгандир унда тун ва тонг.
Шу ўтлуғ зум, шу олов қараш
Лекин мангу этади давом...
...Ғазна узра бўй чўзмишди бот
Ҳайбатли ва қўрқинчли сарой.
Бундай шиддат, бундай маҳобат
Бағдодда ҳам йўқдир ҳойнаҳой.
Ичкараси ваҳм бир дунё,
Ун иккита эшиги бордир.
Ўртада тахт... Ғазабнок сиймо...
Теграсида ўн икки қандил...
«Қоғоз, қалам!» — дер Абу Райҳон,
Неларнидир ёзар мук тушиб,
Теграсида аъёнлар, султон...
Теграсида ўн икки эшик...
Сал ўтмаёқ ёзганини у
Ғазнавийга узатди сипо.

Султон эса хатни олди-ю,
Жимжит туриб қолди бир асно,
Аъёнлар ҳам ҳайрон: «Бир нави
Келармикин жавоблари мос?»
Уқимади хатни Ғазнавий,
Заҳарханда илжайди холос.
«Хўш, топдим де?!» Бирдан қўзғалиб,
Навкарларин чорлади тезкор.
Ва ўн икки эшик ҳам қолиб,
Йўл очдирди буздириб девор!
Ғолиб назар, девкор юриш-ла,
Шул «эшик»дан чиқиб кетди у.
Тез қайтди-ю, хатни ўқишга —
Вазирга фармон этди у!
Не бўлди деб, хўш, ундан кейин,
Утирмайлик, дўстларим, қайтиб.
Ул хатда не ёзилганлигин,
Мушоҳидлар кетганлар айтиб:
«Кимнинг агар бор тахти тожи,
Куч-қудрати доғи устувор, —
Қай томонга юз бурса — ҳаждир.
Қай томонга шаҳд этса — йўл бор!»
...Ғазна узра бўй чўзганди бот
Ҳайбатли ва қўрқинчли сарой.
Бундай шиддат, бундай маҳобат,
Бағдодда ҳам йўқдир ҳойнаҳой.
Ичкараси ваҳм бир дунё,
Энди ўн уч эшиги бордир.
Уртада тахт... Ғазабнок сиймо...
Теграсида ўн икки қандил...

Е Н Г И Н

Порлаб кетди самовот бирдан,
 Чайқалгандай бўлди ҳув минор.
 Қаргаларни отди бағридан
 Тун қаърига асрлик чинор.
 Ҳар уй буржин тиг каби қайраб,
 Ҳар деворни байроқ этиб чўғ.
 Қўрқув-ваҳшат кўлкасин ҳайдаб,
 Чор тарафга бир нур чопди шўх,
 Йўлакларда бошланди говур:
 «Ҳой, масжидга ўт кетипти, юр!»

Мадраса ҳам уйғонди шабкўр,
 Ҳалқумида тиқилиб оят.
 Салла ичра кўмилган бегўр
 Ўзликлар ҳам уйғонса шояд!
 Ўт ичида қолган масжидга
 Кимдир чопди... Ким қочди чўчиб...
 Кимдир кирди хаёлан ўтга,
 Кимдир турди лабида учуқ...
 Паноҳингда асра, ё расул,
 «Ҳой, масжидга ўт кетипти, юр!»

Жим турарди келган оломон,
 Ҳайрон боқиб ўтнинг зўрига.
 Боролмасди ҳеч ким ул томон

Ва кетмасди ҳеч ким нарига...

Қуршар эди олов минорни,

Пештоқларни яларди ёли.

Отасини чаққан илонни

Бўғаетган ўғил мисоли.

Имом йиғлаб келди: «Астағфур...»

«Ҳой, масжидга ўт кетипти, юр!»

Ўт ичида гўё бу маҳал

Ёнар эди ўзи ҳам оллоҳ!

Масжид ёнар, имом югурар:

«Китоблар ҳам ёниб кетди, оҳ...»

«А? Китоблар? Китобмиш! Қандай?!»

Йиғилганлар қолди ҳангу манг.

Бирдан кимдир: «Ўзбекмисан, ҳай-й!

Нима қилиб турибсан ҳамманг?..»

Ва бошланди: «Ўчир, ҳо, ўчир!

Юр, масжидга ўт кетипти! Юр!»

САМАНДАР

О, табиат! Ҳаётнинг, эй сен гўзал энаси,
 Нечун нурдан иймадинг инсон борлигин буткул?!
 Тун била тонгдан унинг қорилмиш зуваласи,
 Жисмида баҳсда эмиш тоабд зулмат ва нур!
 Кўкдаги қуёш жавоб бўлолмас бу саволга,
 Қалблардаги зулматга даркор иккинчи қуёш!
 Ўша боис — башарнинг камолига, заволга,
 Номи — Ҳақиқат унинг, кўриниши — ёнар тош!

Барча қалбга бир вақтлар тенг нур сочмишдир, бироқ,
 Бир қув зот ўз кўксига яшириб қўймиш уни!
 Ҳар кимга ҳам насибми қуёшларни қантармоқ —
 Узиб, осмонга отмиш у куюк юрагини!
 Шу-шу фалаклар аро ғойиб кетмиш Ҳақиқат,
 «Ҳақ — кўкда» деб, «Худо!» деб қутулиб қолмиш ул жон!
 (Ҳали ҳам бор шундайлар: гуноҳ қилиб қатма-қат,
 Худони — етти қабат кўкни қилурлар қалқон!)

Унутмиш ўзлигин ҳам Худо деганда одам,
 «Яратган ҳам Худодир, Худо — ёлғиз, Худо — ҳақ!»
 Ва яна эски тахлит тентираб кетмиш олам,
 Тентираб кетмиш ночор, қўли кўкда муаллақ!
 ..Йўқ эди ул замонда на ўти, на қаноти
 Ва лекин кўкка боқиб ўйга толди одамзод.
 Гаров қўйиб бўлса ҳам зулумотга ҳаётин,
 Худо дийдорин кўрмак истаб қолди одамзод!

Бу туйғу уйгонганди янги туққан ой мисол,
Еришиб абадий тун, узлатда йитган маскан.
Энди ўтмиш умрини инсон қилолмай хаёл,
Бугунги борлигин ҳам кузатарди чеккадан.
Ана! Адл Руҳ учар! Шахтининг йўқ ҳудуди,
Гуё минг-минг тонг нурин йигиб тикланган байроқ!
Шу эрур одамзоднинг қанотланган умиди,
Шу ўлмас Руҳ чиққандир само забтига ногоҳ!

Не тенг келур инсоннинг интилиши, дошига,
Руҳ ҳайқирди: «Кетурман Оллоҳ манзили қадар!
Инсон эга бўлғуси Ҳақиқат қуёшига,
Ҳақ қарор топмагунча — мен бир қушман Самандар!»
Қўзғолди халоскор куч тилсимбанд само сари,
Қанотида замонлар ечолмаган мушкулот!
Самовот — ахир, не-не сайёралар мазори,
На оҳга жавоб бордир, на илтижога — нажот!

Етди Арши аълога Самандар омон ва бут,
Юлдузларга аён бир лаҳжада солди нидо!
Жунбушга кела қўйди бунда босқинчи сукут,
Титради мангу ғафлат гўшаси Арши аъло!
Деди: «Ҳой Раббил олам! Мен — олов қуш Самандар! —
Одамлари зулматда яшовчи Замин оҳи!
Ҳодир Қудрат, инсонга нажот йўлла, муқаррар,
Ҳақиқат бер, элтайин, йўлимдадир нигоҳи!»
Сукут. Сукут. Ва ногоҳ қиёмат кўчгандайин
Гулдираб кетди чексиз қаҳрга тўлиқ наъра:

«Ҳей, телба қуш! Ҳей, куфр! Ҳей, шайтоннинг малайи!
Олий даргоҳни нечук қилмоқдасен масхара?!
Қайт ортга, яратилиш тарихинг ўзи — бешон,
Беҳиштни Одам Ота қилиб кетгандир бадном.
Яхши бил, Ҳақиқатга етолмассан ҳеч қачон,
Унга сиғинмоқ ўзи — бандамга буюк инъом!»

Арши аъло теграсин чулғаб олди зил туман,
Самандарнинг ҳушида бирдан соврилди довул
Ва қинидан сапчиган ботир ханжарисимон,
Ҳақлик даъвосин тутган Тангрига пешланди ул!
Башар қалби баҳр олсин дея ўз қуёшидан,
Ниҳоят ерда мангу қилсин деб Ҳақ тантана,
Юлқаб олди муқаддас тошни Оллоҳ тожидан,
Тилин тагига жойлаб кўчди ер сари яна!

Қушнинг изидан энди зулматдаги жонсарақ —
Юлдузлар ҳам учдилар маҳзуи замин томонга!
Аммо ёнмоқда эди орқада бутун фалак,
Қувларди Қодир Халлоқ олов улаб осмонга!
Қушни Сомон йўлига этмоқ истаб занжирбанд,
Совуқ сайёраларни отар эди изидан!
Аммо учар Самандар ёлғиз бир ўй ила банд,
Учар узмай кўзини Она ернинг кўзидан!

Даҳшатда қолди Тангри, не қилсин маккор ёвни,
Курашсиз тобе бўлгай ким ҳам адув қўлига?!
Ва... Борлиқ замирида ётган Мангу оловни
Олиб отди музаффар Самандарнинг йўлига!
О сен, йиғлама олам, кўриб қушнинг ҳолини,
Ахир у — Руҳ, бир жаҳди ер-осмонга баробар!
Лекин... йўқотиб қўйди Олов ичра йўлини,
Шу кўйи ўт ичида қолиб кетди Самандар!

Хўш, кейин нима дерсиз?! Қайси бирин гапирай?!
Не балолар кечмаган қийин тақдири Ҳақнинг?!
Бул хусус кўп қиссалар айтилгану пайдар-пай,
Бизнинг замонларга ҳам етишган битта нақли:
«Ўт ичида қолмишдир гўё шундан бери Ҳақ,
Ҳақ деганда одамлар кирмишлар ўт қаърига!
Шу-шу ёнар бўлмишдир Мангу олов муҳаққақ
Ҳақиқат деб кўз юмган инсонларнинг қабрида!»

КАЛТА МИНОР ФАРЁДИ

Биттагина эди орзуси устанинг:
 Оддийгина минора қурса!
 Юксак бўлса —
 булутлар суйкалиб ўтадиган!
 Рангин бўлса —
 кўклам
 шунга қараб
 ўйланиб қоладиган!
 Ҳар бир пиллапоёсида
 умри эсига тушса кишининг!
 Салобатли бўлса —
 қараганда
 Кўнгли ўсса одамларнинг!
 Хуллас,
 Уста хонга ёлбориб борди.
 «Бу — салтанатингизнинг кўрки бўлгай!»
 «Авлодларга сизни эслатиб тургай!»
 ...
 Ишлар бошланиб кетди.
 Минора —
 кичкина одамнинг катта орзуси.
 Бироқ ҳукмдор
 қўли етган жойдан эмас,
 оёғи етган жойдан ахтаради
 ўз шуҳратини!
 Яна уруш! Яна ҳарби!
 ...

«Бари бир тиклайман!»
Қариндош-уруғини чорлади.
Бир газ.
Дўст-ёр, эл-юртни айтди кўмакка,
Мақсадини тушунтирди.
Яна бир газ...
«Бари бир тиклайман!»
Ҳеч илинжи қолмаган эди энди.
«Тиланчилик қиламан... тиклайман!»
Яна бир газ кўтарилди минора!
Ярмига етди,
ЯРИМ МИНОР бўлди!
«Бари бир тик...»
Бироқ шу пайт пастдан
дағал буйруқ эшитилди.
«Ҳей, йиғиштир! Аскар керак хонга!»

...

Орқасига қарай-қарай кетди уста!
Қоқила-қоқила кетди уста!
Йиғлай-йиғлай кетди уста!
Орзусининг ярмини олиб кетди уста!
Ярмини минор тахлит қолдириб кетди уста!
Қаёққалигини айтмай кетди уста!
Шу кетганча қайтмай кетди уста!

...

Бироқ хондек шафқатсиз эмас-ку Табиат!
Замондек шафқатсиз эмас-ку Табиат!
У қудратли шамолларини ишга солиб,
дунё бўйлаб оққув булутларни йиғди —
яшинлар билан михлади Ярим минорга!

Табиат тонгдан шомгача қуёшнинг бор нурини
гўка бошлади Ярим минор устига...
Кун ботгандан тонг отгунга қадар

**Сонсиз юлдузларни қадади Ярим минор устига...
Лекин... ҳамон Яримлигича қолаверди минора!
Яримлигича қолаверди кичкина одамнинг катта орзуси.**

--

**Бугун Хивага минг-минглаб кишилар келади
дуёнинг ҳар ёғидан!
ЯРИМ МИНОР! ЯРИМ ОРЗУ!
Тобора кўпроқ,
кўпроқ келмоқда одамлар!
Ушк кўрганларнинг ўз Ярим минори пайдо бўлади энди!**

ХОТИМА УРНИДА

«Хўш, бу ёғи ўттиз тўққизта-ку, қирқинчиси қани?!» дурсиз?!
Қирқинчиси сизга ҳавола, муҳтарам китобхон. Хоҳланг, ўзингиз
тўқинг, хоҳланг эшитган ё ўқиганларингиздан бирортасини қў-
шиб қўйинг. Ахир ҳаётда кишининг ҳеч бўлмаганда биргина ўз
афсонаси бўлиши керак!

Марҳамат!

МУНДАРИЖА

Табиатнинг иккинчи сир	5
Ҳевоқ афсонаси	10
Икки гул	13
Нега қирқ? (Муқаддима ўрнида)	15
Одамнинг ёши	18
Алла	22
Мангуликнинг ўлчови	29
Керакли нарсалар ва уларни йеълаш	31
Акс-садо	32
Ғамхўрлик ёки икки чинор	36
Нуржон ботир	37
Руҳлар	42
Муаллақ тўрғай : :	44
Комил Хоразмийнинг сулҳ тузишни сўрагани	48
Хум	52
Гурлан деган жойнинг номи	56
Энг сўнгги хазина	58
Арслон ва қафас	62
Ҳаққуш қичқириви	64
Камалак афсонаси	66
Дунёнинг чегараси	73
Бир Хива — икки қалъа	77
Қарга нега қора?	79
Дарё ҳақида митти афсона	82
Хотамтойнинг укаси	83
Аждар қудуқ	85

На узбекском языке

АМАН МАТЧАН (МАТЧАНОВ)

ЗОВ ФЕНИКСА

Легенды в стихах

Редактор *М. Азамов*
Рассом *Д.М. Цирик*
Расылар редактори *А. Бобров*
Техн. редактор *Э. Саидов*
Корректор *Ш. Соатова*

ИБ № 609

Босмахонага берилди. 2.04.79. Восишга рухсат этилди. 9.10.79. Р 01456. Формати 70X108^{1/32}. Босма қоғози № 1. Мактаб гарнитураси. Юқори босма. Шартли босма л. 5,95. Нашр л. 5,06+0,084. вкл. Тиражи 20000. Заказ № 115. Ваҳоси 65 т. Гафур Ғуллом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти. Тошкент. Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 136—78

Ўзбекистон ССР Нашриётлар, полиграфия ва китоб савдоси ишлари Давлат комитетининг Тошкент «Матбуот» полиграфия ишлаб чиқариш бирлашмасининг 1-босмахонаси, Тошкент. Ҳамза кўчаси, 21.